

יעקב אדלר

פירוש כתבי־יד לעבודה ליום כיפור 'אתה כוננת עולם ברב חסד' ליוסי בן יוסי

מבוא

תכונות הפירוש

הפירוש המתפרסם בזה נמצא בכתבי־יד פרמא־פלטינה (654–דה רוסִי) 3006 בספריית המכון לתצלומי כתבי־יד ס–13730, פ–3569. עמ' 378–380.

הפירוש רחב ומקיף כמעט את כל טורי הפיוט.¹ (ס' א–ב כפול ארבע פעמים, ב' פעמים). מצד ההעתקה יש בו הרבה שגיאות: טעויות כתיב,² כפל מלים,³ סימני מחיקה עם ציון גרש מעל האות או המלה הנמחקת⁴ ואף השמטות. עתים מביא המפרש או המעתיק קטע מן הפיוט ואינו מפרשו.⁵

בפירוש נמצאו הרבה מאוד שינויים מלשון גוף הפיוט, ונראה כי אין קשר בין נוסח גוף הפיוט לבין נוסח הפיוט שהמפרש מפרש, והמעתיק הביא גוף פיוט שאינו זהה לנוסח שהיה בידי המפרש. נוסח גוף הפיוט במאמר זה הוא הנוסח שפורש עלי־ידי המפרש, והוא שוחזר על ידי מגוף הפירוש עם השלמות, שהובאו בסוגריים, מתוך נוסח הפיוט הכתוב בכתב היד.

דרכו של המפרש

הפייטן יסד את פיוטו על המקרא, על מליצות ולשונות מתוכו ועל המדרש שהוא מביא עניינים ממנו, והמפרש מגלה את מקורותיהם של המקראות ושל מאמרי חז"ל ששימשו את הפייטן.

- 1 מתוך 176 טורי הפיוט לא פירש המפרש כ־25 טורים.
- 2 מניתי למעלה מארבעים מקומות שבהם טעה המעתיק. וראה בהערות להלן.
- 3 מניתי למעלה מעשרים מקומות שבהם כפל המעתיק בטעות את דברי המפרש. וראה בהערות להלן.
- 4 מניתי למעלה מעשרים מקומות שבהם סימן המעתיק גרש מעל אות או מלה לסימן מחיקה. וראה בהערות להלן.
- 5 כגון: הטור השני בפיוט: 'אשר לא ימוט מעון יצורים ולא ימער מעון פשע וחטאים'. ועוד הרבה (ראשי שבטיו. שעשוע מדרש. שיר ישורו. טהור ניגש. טמונתיו יגלה). והרבה טורים בתיאור סדר העבודה הביא המפרש בפירושו מבלי לפרשם.

1. לשון המפרש בהבאת פסוקים

בציור שם מקרא: מקרא הוא מלא, ולשון המקרא דכתי', לשון המקרא הוא (2), לשון מקרא הוא (2), ותפש לשון המקרא כשאומר, ולשון המקרא תפש, לשון שתי מקראות, אחר לשון המקרא (2), כל האמור במקרא זה, ואם מקרא זה. **ללא ציור שם מקרא:** הה"ד (כ"ד 15 פעמים), על שם (כ"ד 7 פעמים), שנ' (אחרי הפירוש, כ"ד פעמים), דכתי' (כ"ד 5 פעמים). **ללא מלות עזר:** כ"ד 30 פעמים. **ועוד לשונות:** כגון: והוא מה שנ', כמו שמפורש, כענין שאמר הק', כד"א, כמו, וזהו, וכתי', לשון, ועוד.

2. לשון המפרש בציור למשנה, לתלמוד ולמדרשים

מלת 'שנינו' בצירופים שונים **מציינת ציור למשנה**, כגון: הוא ששנינו, זו היא ששנינו, זהו ששנינו, וכך שנינו במשנתנו, ושנו חכמים במשנתם, כאותה ששנינו, הכל על סדר המשנה ששנינו.

רמזים ללשון התלמוד באים בלשון: מיפרש בגמרא, כדגרסינן במסכתין בגמרא, ואמר' בגמרא, ובעי בגמרא, והיינו דאמ' בפרק אמ' להם הממונה, כדאמרינן במסכתין, וכדמש' ביומא, תמן תנינן, כדרך התלמוד ועוד.

ובדרך דומה באים ציונים ללשון המדרשים: וכן מפורש בבר' רבא, ומפר' בבר' רב', ובבר', כמו שמפרש הטעם בבר' רבא, כדאמ' בב"ר, שכן דורש בב"ר, ועוד. והרכה פעמים הוא מציין לב"ר ללא ציור שם המדרש.

הפייטן עושה מליצה או מלה מן המקרא לסמל או לכינוי לאיזה עניין שהוא והמפרש מגלה לנו תחילה מהו העניין המסומל והמכוונה באותה מליצה או באותה מלה. ולאחר מכן הוא מביא את לשון הפסוק ששימש מקור לפייטן, כגון: **ביררת שחקים למכון שבתך ורווחת עליות, הם השמים שנקרא עליותיו שנ'** המקרה במים עליותיו (תהלים קד, ג), וזהו שיטת המדרש עצמו בבואו לדרוש את הכתובים, כגון: **'תרעץ איב (שמות טו, ו), זה פרעה, שנאמר אמר איב (מכילתא ויהי בשלח, מסכתא דשירתא פרשה ה דף לט, א מהדורת רמא"ש).**

מקום שאין שם כינוי אלא עניין המיוסד על פסוק הוא מביא את לשון הפסוק כגון: **שעשעת ואצלו שיחקה**, ואהיה אצלו אמון שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת (משלי ה, ל), וכגון: **שמנו עשתו**, אחר לשון המקרא שמנו עשתו גם עברו דברי רע דין לא דנו וכו' (ירמיה ה, כח). וכגון: **דמות זיו אדמה יעצת לגלות**, הה"ד יקו המים מתחת השמים ותראה היבשה (בראשית א, ט).

מקום שדברי הפייטן מיוסדים על פסוק ומדרשו, הוא מביא הפסוק לפרש מליצת הפייטן, ואת המדרש לבאר את עניין דברי הפייטן. כגון: **צפנתו בתיבה עד יעבור זעם** עד שעברו משפטי דור המבול שנים עשר חודש (עדויות ב, י) ולשון המקרא תפש שאמ' חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. וכגון: **שש אב לעקוד וכן להעקד**, שנ' וילכו שניהם יחדו (בראשית כב, ו) בלב אחד. ורש"י שם פירש: בלב שוה (וראה הערה 162) מלבד העניין הוא מפרש גם מלים, כגון: **צרתם במקוה**, בים אוקינוס.

לביאור מלה בפיוט הוא מביא לעתים מקרא שהמלה כתובה שם והיא מבוארת מתוכה. כגון: **ונחש בריח** הוא לויתן, על שם לויתן נחש בריח (ישעיה כז, א). וכגון: **להירצץ בראש** על שם קציצת ראש לויתן (תהלים ער, יד – אתה רצצת ראשי לויתן).

עתים הוא מביא מקרא המפרש את המלה כגון: חמיפת שינה עליו המתקת לשון מקרא הוא מתוקה שנת העובד וגו' אם מעט וגו' (קהלת ה, יא), וראה הערה 107. עתים הוא מביא לשון המקרא שהמלה כתובה שם והיא עדיין צריכה לפירוש, כגון: בם תסתר בלי תשורך עין, לשון המקרא הוא תאמר תשורנו עין (וראה הערה 24). וכגון: וציה לשמיר, לשון המקרא הוא, לשית ולשמיר תהיה כל הארץ (ישעיה ז, כד. ושם כתוב: כי שמיר ושית תהיה כל הארץ), וכדי לפרש הוא מביא פסוק נוסף ואומר: והוא מה שנ' בקללתו וקוצ ודרדר תצמיח לך (בראשית ג, יח).

עתים הוא רומז לפסוק ומפרש, כגון: ובמעות ימים, פ"ה (ישעיה מח, יט) והוא לשון גלי ים. וראה הערה 178.

הרבה פעמים אין הוא מציין את מקורותיו המדרשיים, כגון: גם מדורת אש לשונאיך הסקת שביום שני נברא גיהנום – והוא בב"ר יא, ט מהדורת תיאודוראלבך, ירושלים תשכ"ה, עמ' 96 (להלן: אלבק). וכגון: ובהבראות עולם בחכמה... צויתו מזונותיו ואח"כ בראו, והוא בב"ר ח, ה. אלבק עמ' 61: ר' הונא בשם ר' איבו בדעת בראו, משברא צרכי מזונותיו ואחר כך בראו, וראה הערה 84. וכגון: חזיתו לבד הוא אמרו רבותינו זכה עזר לו לא זכה כנגדו, והוא בב"ר יז, ג. אלבק 152. וכגון: ולקראו בשם אליל הה"ר ויקרא שמו אנוש אז הוחל לקראו בשם יי לקראו אלילים בשם יי והוא בתנחומא פרשת נח, יח: כך עמדו דורו של אנוש קראו שמו של הקב"ה לעבודה זרה. והרבה פעמים הוא מציין את מקורותיו המדרשיים. כגון: גדרת ריקע ובמסכתא חצי מים... וכן מפורש בבר' רבא וראה הערה 59. וכגון: דמות זיו אדמה יעצת לגלות... ומפורש בבר' רב', למבטי (אמבטי) שהיתה מליאה מים... וראה הערה 64. וכגון: הלא מאדמה לרוב העדפת... ובב"ר מה שהיה לו להבראות בשביעי קדם ובר' בשישי (ב"ר יא, ט. אלבק 96), וראה הערה 79. וכגון: ריקמתו בסתר על שם בסתר רוקמתי (תהלים קלט, טו. ושם: עשתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ) ולמה בסתר שהם מלאכי השרת מריבים זה עם זה ואומ' יברא ומהם אומ' לא יברא כמו שמפרש הטעם בבר' רבא (ב"ר ח, ה. אלבק 60). וכגון: סורדו פעמי בעלי הלשון בשעה שאמ' לו הק' על גזונך תלך, ירדו מלאכי השרת וחתכו רגליו בב"ר (ב"ר כ, ה. אלבק 186). המפרש גם מפנה למקורות שאינם לפנינו בבראשית רבה. כגון: עליו שכותה מחרב רודף אליפו שרצה להרגו כדאמר' בב"ר. ולא מצאתי דרש מעין זה בב"ר. ובב"ר סח, ב. אלבק 770 נמצא שעשו לקח מיעקב את כספו. והדרשה על אליפו נמצאת בספר הישר וברש"י בפירושו לבראשית כט, יא. בפירוש חלקו השני של סדר העבודה ליום הכיפורים המבוסס על מסכת יומא מביא המפרש מראי מקומות רבים מהמשנה, מהתלמוד הבבלי למסכת יומא ואף מן הירושלמי, הוא אף נוקט עמדה במחלוקת חכמים וקובע הלכות.

להלן דוגמאות לשימוש המפרש בתלמוד הירושלמי:

א. המפרש מפרש את המלים: במי נדה – בהזאת אפר הפרה. ואלו דברי הירושלמי במסכת יומא פ"א, ה"א, לח, ג. דתני על זה ועל זה היו מזין עליו מכל החטאות שהיו שם. ופירש בעל קרבן העדה: על כהן שהיו מפרישין ליה"כ ועל זכהן שהיו מפרישין לפרה. היו מזין עליו כל ו' ימי הפרישה מכל פרה ופרה שהיו שם מימות משה שהיו נותנים למשמרת מן האפר בחיל. ב. ערות שטים שהמכניסים מכפרים על גילוי עריות מפני שזה במקום זה. וכדמש' ביומא. והכוונה לירושלמי יומא פ"ו, ה"ג.

ג. בם יפן הק' ויסיר דאגת בתנת הפספס, עון השבטים שמכרו את יוסף וישלחו את כתונת

הפסים. ובירושלמי יומא פ"ז, ה"ג: הכנת היתה מכפרת על שופכי דמים כמה דאת אמר ויטבלו את הכנת בדם.

ד. גם מזה אבנט ישנה שכל ימות השנה היה משמש כאבנט של כלאים, וביום הכפורים כולו בד ומפר' התם כי הוא מכפר על הרהור הלב. ובירושלמי יומא פ"ז, ה"ג: תני לא נחלקו רבי ור"א בי ר"ש על אבנטו של כה"ג ביה"כ שהוא של בוך ועל שאר ימות השנה שיש בו כלאים. ובבבלי זבחים פה: וערכין טז. נאמר כי האבנט מכפר על הרהור הלב.

ה. קראו משפט, שנ' חשן משפט מעותי משפט. מכפר הוא על המעותים דיני אדם. ובירושלמי יומא פ"ז, ה"ג: חשן מכפר על הדינין (מטי הדין).

ו. נבהל לשווע בקוצר ההיכל לבל דרות עם הקדש רב בצעיר. כך היתה תפילתו של כהן גדול ביום הכפורים יהי רצון שלא יגביהו עמך סדרה זה על זה. ובירושלמי יומא פ"ה: רבנן דקסרין אומרין ועל עמך ישראל שלא יגבהו שררה זו על גב זו.

להלן דוגמות לקביעות הלכתיות של המפרש:

א. במחלוקת הרמב"ן עם בעל המאור, אם ישנן פייסות ביום הכיפורים או שהכהן הגדול עושה את כל העבודות בעצמו, קובע המפרש כי את הדשן לא היה מוציא הכהן הגדול אלא מי שזכה בפייס זה, אולם לגבי שאר הפייסות קובע המפרש כי הכהן הגדול עשה את כל העבודות אך היו פייסות כדי לקבוע מי יהיה אצלו בעזרה, מי יוליכנו, מי יביאנו, מי ילבישנו ומי יפשיטנו. ואלו דברי המפרש: תקנת פייס. בתחלה כל הקודם ארבע אמות של כבש עולה וזוכה בתרומת הדשן. פעם אחת דחף האחד את חברו ונשברה רגלו. וזהו פן יהדפו בריצתם, במרוצתם ולפי זה לא היה כהן גדול תורם את הדשן. תבף לו יפיסו סדר עבודה הוא מונה עתה שהיו עושין לולא היה יום הכיפורים שכל עבודות היום אינם אלא בו ואם כן, לא היה מועיל פייס זה. אלא נראה שמפייסין מי יהיה אצלו בעזרה מי יוליכנו מי יביאנו מי ילבישנו מי יפשיטנו. המפרש פוסק כדברי רבי מאיר ביומא לו ע"ב שיש לומר 'עו פשעו חטאו', ולא כדעת חכמים 'חטאו עו ופשעו'.

שיטת הבאת הדיבורים המתחילים

יש שהמפרש מביא דיבור מתחיל ארוך ומפרש רק מקצת ממנו כגון: ארמה בעודה ציה וצלמות באור דת שעשעת, הה"ד כי נר מצוה ותורה. והמפרש פירש רק את מלת: 'אור', וראה הערה 10. וכגון: בנתה לקרות ארץ על בלימה להדום רגליך, הארץ הדום רגליך. וזוהי שיטת התלמוד, והעירו על כך רש"י ותוספות.⁶

סמלים וכינויים

המפרש אינו מפרש, דרך כלל את הכינויים והוא סומך על הקורא שידע ומבין למי הכוונה מתוך הקשר הדברים, אך ישנם כינויים שהמפרש מפרשם.

רשימת כינויים בפיוט שלא פורשו על-ידי המפרש: רמש-נחש, בעל הלשון-נחש,

6 בבא קמא ד ע"ב- ע"א, רש"י ד"ה תנא ליה שומר חנם והשואל: 'זהו דנקט הכא והשואל לאו דווקא דהא לא משכחת ביה דנפטר וכו'.' תוספות ד"ה האונס והמפתה והמוציא שם רע: 'מוציא רע לית ביה ממונא כלל אלא ק' כסף אלא אגב אחרניי נקטיה'.

עויליה-קייין והבל, שפל-הבל, צדיק תמים-נח, אב המון נודע-אברהם, אב וכן-אברהם ויצחק, איש תם-יעקב, צור-הקב"ה.

רשימת כינויים שפורשו עלידי המפרש: חרב רודף-אליפז, שר אש לוחט-שרו של עשו, פרח משבטיו-לוי, עליות-שמים, מדורת אש-גיהנום, מקוה-אוקינוס, נחש בריח-לויתן, דגלים-י"ב השבטים, איש-כהן גדול, הדום רגלך-ארץ, מרפא-תורה.

דרך הההדרה

הפירוש ארוך והמעתיק יעד לפירוש מקום מימין לפיוט ומשמאל לו ולעתים אף מלמעלה ומלמטה. כשאין לו מקום לסיים מלה בסופי השורות, הוא חוזר וכותב את כולה שנית בשורה הבאה, ואינו מוחק את חלק המלה שבשורה הקודמת, אלא כותב גרש מעל האות או האותיות לסימן מחיקה. התחלות אחדות של הדיבורים המתחילים כתב המעתיק בכתב מרובע ככתב התפילות והפיוטים, עתים באותיות גדולות מאוד ועתים באותיות בינוניות הגדולות מכתב הפירוש. הבאתי את הטקסט ככתבו וככתיבו וגם מלים שיש בהן טעות הבאתין ככתיבן והעירותי עליהן בהערות. ציינתי את מראי המקומות מן המקרא והבאתי את המקורות התלמודיים והמדרשיים, שדברי המפרש נשענים עליהם. מספור השורות וההערות הן של המהדיר.

סדר עבודה ליום הכיפורים*

וְבו יִתְנַהֵג עַד קֵץ הַיָּמִין.	אַתָּה כּוֹנֵנֵת עוֹלָם בְּר' חֶסֶד
וְלֹא יִמְעַד מִעוֹן פֶּשַׁע וְחַטָּאִים.	אֲשֶׁר לֹא יִמוּט מִעוֹן יִצּוּרִים
בְּאוֹר דָּת שְׁעִשְׁעַת וְאַצְלוּ שִׁיחָקָה.	אֲדַמָּה בְּעוֹדָה צִיָּה וְצִלְמוֹת
טָרָם תַּפְעֲלָנוּ חַיֵּי הַכִּינּוּתָהּ.	אֲמַרְתִּי לְתַת' מִרְפָּא לְכָל אָנוּשׁ
וְרוּחוֹתָ (עֲלִיּוֹת) לְכַסֵּא הַדְרָיָה.	בִּירְרַת שְׁחָקִים לְמִכּוֹן שִׁבְתָּהּ

5

1. אתה כוננת עולם בר' חסד: פ"ה¹ את' כוננת מִיִּשְׂרָאֵל² ואמ' עולם חסד יבנה³ שמים כוננת, יכין וגו'.⁴ ובו יתנהג⁵ עד קץ הימין: מקרא הוא מלא בתכל' דניאל, וא' חסד י' מעולם ועד עולם על יראיו.⁷ 2. אשר לא ימוט מעול⁸ מעון יצורים, ולא ימעד מעון פשע וחטאים. 3. אדמה בעודה ציה וצלמות באור דת שששששש: הה"ד⁹ כי נר מצוה ותורה.¹⁰ שששששש ואצלו¹¹ שיחקה: ואהיה אצלו אמר' שעשועים. יום יום משחקת לפניו בכל עת.¹² 4. אמרתי¹³ לתת' מרפא לכל אנוש, טרם תפעלנו יהיו¹⁴ הכינותה: היא התורה כי חיים הם למצואיהם לכל בשרו מרפא¹⁵ חיו הכינותה: כי היא הכינותה¹⁶ כי היא חייה.¹⁷ 5. ביררת שחקים למכון שבתך ורווחתה¹⁸ הם שמים שנקרא עליונותי שנ' המקר' במים

* אמר המנקה: ניקוד פיוט זה הוא על פי ניקוד המקרא בדומה לניקוד של ד"ר דניאל גולדשמידט במחזור. הניקוד מתעלם מהכתיב המיוחד המצוי בפיוט והוא נעשה בדרך שהתווה זולאי בספריו. המתעניין בלשון העברית ימצא במסורת של הכותב צורות לשון נדירות שלא באו לידי ביטוי במקרא.

פסוק הוא.

1 תהלים צט, ד.

2 שם, פט, ג: כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תכין אמונתך בהם.

3 שני הפסוקים נקשרים בלשון כנון - אתה כוננת - תכין אמונתך, והמפרש רומז בכך כי הפייטן ארג את לשון הצלע הראשונה מלשון שני הפסוקים. וייתכן כי לכך הוא מוסיף בפירושו את המלים: כוננת, יכין וגו' שלכאורה אין להם מובן. וראה: א' מירסקי, 'דרכי המליצה של יוסי בן יוסי', ספר חנוך ילון, בראילן תשל"ד, עמ' (1914) ואילך. להלן: מירסקי-דרכי.

5 נוסח אחר: תתנהג. והעיר שד"ל (במחזור איטליאני, כרך ב, עמ' רי"ב ואילך. להלן: מחזור א') כי כך הגיהו במחזור מנהג אפי"ם שלא יובן שהעולם מתנהג מאליה. ראה א' מירסקי, פיוטי יוסי בן יוסי, מוסד ביאליק, ירושלים, 1977, עמ' 291. להלן: מירסקי-פיוטי.

6 פירוש: בתכלית, כלומר בסוף ספר דניאל (פרק יב, פסוק יג), וכן בפירוש כת"י על קלף שהיה בידי שד"ל (כמו בספר דניאל), מחזור א', עמ' ריב הערה ב'.

7 תהלים קג, יז. תחילה פירש את הלשון, קץ הימין, על-פי ספר דניאל, והעניין על-פי תהלים.

8 מלת 'מעול', נכתבה בסוף הטור ונוסף גרש מעליה לסימן מחיקה.

9 הדא הוא דכתיב.

10 משלי י, כז: כי נר מצוה ותורה אור. יש שהמפרש אינו משלים הפסוק, גם אם הוא נשען בפירושו על המשכו של הפסוק. בדרך התלמוד בתחילת סוגיא ובהבאת פסוקים.

11 צ"ל: ואצלו, כי הפייטן משתמש בלשון נוכח. לפני המפרש היה הנוסח: ואצלו, והוא בהשפעת לשון הפסוק: ואהיה אצלו אמון.

12 משלי ת, ל.

13 צ"ל: אמרת.

14 צ"ל: חייה.

15 משלי ד, כב: כי חיים הם למצואיהם ולכל בשרו מרפא.

16 'כי היא הכינותה', נכפל בטעות בידי המעתיק.

17 משלי ד, יג.

18 השמיט מלת: עליות.

ומשם עיניך משוטטות בכל פועל.
להדום רגליך למושב יצוריה.
עת תשגיח בה עמודיה יפולצו.

בם תסתיר בלי תשורף עין
בנתה לקרות ארץ על בלימה
בתוהו ובסער יסודה תליתה

עלילותיו¹⁹ ולשון המקרא דכת' האומ' אבנה לי בית מדות, ועליות מרווחים.²⁰ לכסא הדריר: ²¹ השמים כסאי.²² 6. בם תסתיר²³ בלי תשורף עין: לשון המקרא הוא תאמר תשורנו עין.²⁴ ומשם עיניך משוטטות בכל פועל: כלומ' הק' אין גם עין לראותו אבל עיני יי' תמיד המה משוטטות בכל הארץ.²⁵ 7. בנתה לקרות ארץ על בלימה, להדום רגליך: הארץ הדום רגליך.²⁶ למושב יצוריה: יוצר הארץ ועושה היא כוננה, לא תוהו בראה לשבת יצרה.²⁷ 8. בתוהו ובסער, יסודה תליתה: הה"ד נוטה צפון על תוהו.²⁸ ובסערה כתנאי, ר' יוסי או' אי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה ראות, עומדות ואינן יודעות, הארץ על מה היא עומדת על העמודים של²⁹ המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצו.³¹ ועמודים על המים שנ' לרוקע הארץ על המים,³² מים על המים³³ ההרים יעמודון מים,³⁴ הרים ברוח שנ' יוצר הרים ובורא רוח,³⁵ רוח תלוי על ההרים³⁶ שנ' רוח סערה עושה דברו,³⁷ סערה תלויה על זרועו של הק' שנ' מתחת זרועות

19 צ"ל: עליותיו. תהלים קד, ג. מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דשירא בשלח, פרשה ח', מהדרות הורוביץ-רבין, עמ' 144: מרת בשר ודם כשהוא מקרה מקרה בעצים ובאבנים ובעפר שמא במים והקב"ה מקרה עולמו במים שנ' המקרה במים עליותיו. וכן בב"ד ד, א, אלבק, עמ' 25, על הפסוק: ויאמר אלהים יהי רקיע.

20 ירמיה כב, יד.

21 המפרש או המעתיק כותב בכתיב מלא.

22 ישעיה סו, א.

23 כמו: תסתר, ראה הערה 21.

24 הצירוף 'תאמר תשורנו עין' לא נמצא במקרא וקרוב אליו: איוב ה, יד: תאמר לא תשורנו, ואיוב כד, טו: לאמר לא תשורני עין.

25 זכריה ד, י, ושם: עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ, ומלת תמיד נוספה לרגל שגרת הפסוק בדברים יא, יב: תמיד עיני ה'. ובה"ב טז, ט: כי ה' עיניו משוטטות בכל הארץ. והרבה מצטטים את הפסוק בזכריה ומתקנים משוטטות במקום משוטטים.

26 עלפי ישעיה ס, א: השמים כסאי והארץ הדום רגלי. ואפשר שטעה המעתיק וכתב: רגליך. והפייטן השתמש בפסוק זה בטור החמישי: לכס הדריר, ובטור השמיני: להדום רגליך. וראה מירסקי-דרכי, עמ' 25 (339).

27 ישעיה מה, יח.

28 איוב כו, ז. וההמשך: תולה ארץ על בלימה. וראה הערה 10.

29 חגיגה יב ע"ב: תניא רבי יוסי אומר: אוי להם לבריות שרואות – ואינן יודעות מה ראות, עומדות – ואינן יודעות על מה הם עומדות. הארץ על מה עומדת – על העמודים, שנאמר: המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצו. עמודים על המים שנאמר: לרוקע הארץ על המים. מים על ההרים שנאמר: על ההרים יעמדו מים. הרים ברוח שנאמר: כי הגה יוצר הרים ובורא רוח. רוח בסערה, שנאמר: רוח סערה עושה דברו. סערה תלויה בזרועו של הקב"ה שנאמר: ומתחת זרועות עולם. וחכמים אומרים: על שנים עשר עמודים עומדת, שנאמר: יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. והמעתיק לא השלים את המאמר בשלמותו.

30 צ"ל: שנ'.

31 איוב ט, ו.

32 תהלים קלו, ו.

33 צ"ל: ההרים.

34 תהלים קד, ו, ושם: על הרים יעמדו מים.

35 עמוס ד, יג.

36 צ"ל: רוח תלוי בסערה.

37 תהלים קמת, ח.

בְּשֵׁם קְרֹאתָם בְּמִדַּת חֻקְתָּהּ.
לְבַל יִגְרַעוּן חוֹק וְיִשְׁנוּ סֶדֶר.
וּמִפִּירוֹת עֲבִים יִחְשׁוּרוּ.

גִּרְשֵׁת אוֹפֵל וְתִקְרָא אוֹר
גְּבוּל לָהֶם שְׁמָת (וּפֹדֵר בִּינוֹתָם)
גִּדְרֵת רִקִּיעַ וְכִמְסֻתָּהּ חֲצִי מִיָּם

10

עולם³⁸ וחכמים או' על שנים עשר עמודים, שנ' יצב גבולות עמים למספר בני ישראל³⁹, עת תשגיח בה עמודיה יפולצו: שנ' המרגיז ארץ ממקומ' ועמודיה יתפלצון.⁴⁰ ואומ' המביט לארץ ותרעד,⁴¹ והו עת עת⁴² תשגיח בה⁴³. 9. גרשת אוֹפֵל וְתִקְרָא אוֹר, בשם קראתם: ויקרא אהים⁴⁴ לאור יום.⁴⁵ במדת⁴⁶ חקתה: שמדת היום והלילה שוין.⁴⁷ 10. לבל יגרעו חוק גבול שמת: כענין שאמר הק' לאיוב, המימד נ⁴⁸ צוית בקר ידעתה שחר מקומו.⁴⁹ איזה הדרך יחלק אור,⁵⁰ כי תקחנו אל גבולו⁵¹ מידתה שיש להם גבול ותפש לשון המקרא, כשאומ' גבול להם שמת: כל יעבורו⁵² לבל יגרעו חוק שכת' שנ'⁵³ כה אמר יי' השמש לאור יום' חוקות ימים ירח וכוכבים לאור לילה.⁵⁴ וישנו סדר: שלא יהא אחד מהם משנה את מדרתו שלא תהא חמה זורחת במערב ושוקעת במערב, כענין שנ' וזרח השמש.⁵⁵ 11. גדרת ריקע וכמסתה חצי מים: שחצה⁵⁶ הק' המים העליונים מן התחתונים, והעלה חציים ברקיע והטמין חציים באוקיינוס.⁵⁷ ומפירות⁵⁸ שלמים⁵⁹ העליונים עבים יחשורו: שהמים העליונים תלויין במאמר' ולמעלה רקיע מהן כמין כיפה והיא מועת מחמת לחולחית המים של מטה הימינה, טיפין של מחמת המים הם באים אבל אינם עבות והעננים מקבלין אותם ומחזירין להרירין לעולם, נמצא שאותן טיפין מחמת המים, הם המים באים מחמת

38 דברים לג, כו.

39 דברים לב, ח.

40 תהלים קד, לב.

41 מלת: 'עת', נכפלה בטעות, נכתבה בסוף השורה והמעתיק חזר עליה בתחילת השורה הבאה.

42 המפרש הביא שני פסוקים, האחד לפירוש המילות והשני להסביר העניין שהקב"ה מביט ומשגיח והארץ רועדת.

43 כך נכתב בלי למ"ד.

44 בראשית א, ה. וראה מירסקי' דרכי, עמ' 29 (343).

45 נוסח אחר: ובמרה. ושמה במלת 'במדת' כוונת המפרש למדת יום ולילה.

46 בתגינה יב ע"א נאמר: ואמר רב יהודה אמר רב עשרה דברים נבראו ביום ראשון ... מדת יום ומדת לילה... דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ובירושלמי ברכות פ"א, דפוס ונציה דף ב, עמ' ג: תני באחד בתקופת ניסן ובאחד בתקופת תשרי היום והלילה שוין. ודרשות שהיום והלילה ליון זה מזה, ראה ויק"ר כו, ד ושמו"ר לא, טו. וכוונת המפרש לשני המקורות והלשון שלו.

47 גרש על הנון לסימן מחיקה.

48 איוב לת, יב.

49 שם, שם, כד.

50 שם, שם, כ.

51 תהלים קד, ט.

52 גרש על 'שכת' ועל 'שנ' סימן למחיקה.

53 ירמיה לא, להלו: כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה... אם ימשו ההרים האלה מלפני. וראה הערה 10.

54 כפל תיבת במערב וצ"ל: במזרח.

55 קהלת א, ה: זרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף וזרח הוא שם. וראה הערה 10, ובתרגום יונתן שם: וידנח שמשא ביממא מן סטר מדינתא ואעל שמשא לסטר מערבא וכו'.

56 חצה, חילק, כגון: שופטים ז, טז: ויחץ.

57 ב"ד ד, ר. אלקב, עמ' 28: אמר ר' יוחנן נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חצים ברקיע וחצים באוקיינוס.

58 'של' מחובר עם 'מים'.

ומֵאֵשׁ וּמִמֵּי אֹהֶבֶיךָ תִּצִיל.	גַּם מְדוּרוֹת אֵשׁ לְשׁוֹנֵאֵיךָ הִסְקַתָּה
דְּפִיתָה שָׂאֵר מֵיִם צָרְרָתָם בְּמִקְוֵה.	דְּמוּת זִיו אֲדָמָה יַעֲצֵת לְגִלּוֹת
דָּשָׂא עֵשֶׁב מְזִרִיעַ זָרַע וְגַן עֵדֶן לְחֹסֶדֶה.	דָּשָׂא אֶרֶץ צִצּוֹ בְּמִאֲמָרְךָ
בָּם לְהַפְקֵד תְּקוּפוֹת וְעֵתִים.	15 (דָּלְקוּ בְרוּחַ פִּיהָ נִרוֹת רָקִיעַ
זֶה בַּיּוֹם וְזֶה בְּלִילָה לְכָל יֵאָחֲרוּ פָּעַם.	(דָּרְךָ תְּלֻנוֹת לָהֶם הִוְרִית
צְבָאוֹת דְּגִים) וְתוֹקֶף תַּנְיִנִים.	(הִשְׂרַצְתָּ מִמֵּיִם מְעוּפְפֵי כָנָף

עצמן, אלא פירותיהן הן וכן מפורש בבר' רבא.⁵⁹ 12. גם מדורות אש לשונאיך הסקתה: שביום שני נברא גיהנם⁶⁰ כי ערוך מאתמול תפתה,⁶¹ יום שיש תמול אין שלשום.⁶² ומאש וממים אוהביך תציל. 13. דמות זיו אדמה יעצת לגלות: הה"ד יקוו המים מתחת השמים ותראה היבשה.⁶³ ומפר' בבר' רב,⁶⁴ למבטי שהיתה מליאה מים והיו בה שני דסקרסין נאים הן שתי שולחנות כל זמן שהיתה מלאכת המים רסקרסים נראית פינו המים מיד מלאכת הרסקרסין נרא' כל זמן שתוהו ובהו מן העולם לא נראית מלאכת העולם כיים⁶⁵ הבהו והתוהו מיד נראית מלאכת העולם. דביתה שאר מים: דכית על שם ישאו נהרות דכים,⁶⁶ צררתם במקוה: בים אוקינוס ועל שם, ולמקוה המים קרא ימים⁶⁷ קראו מקוה. 14. דשא⁶⁸ ארץ צצו, במאמרך: דמציצ' דלייטרא.⁷⁰ צצו במאמרך תוצא הארץ⁷¹ דשא עשב מזריע זרע, וגן עדן לחוסיד: לחוסים בצילך שיהא להם מגן עדן שנברא למחסה ולמסתור, וצל וכל מקום שאתה חסיון כת' אצלו אשר באת לחסות תחת כנפיו, וחסיון הוא אבריימנו.⁷² 17. ותוקף תנינים: ויברא אהים⁷³ את התנינים הגדולים.⁷⁴ 18. התאוויתה⁷⁵ ליורדיך עטוי קשקשת: כל אשר אין לו סנפ'

ב"ר ד, ה. אלבק, עמ' 28. מעין דברי המפרש והנוסח שלפנינו משובש. וכך נאמר בב"ר: הרקיע דומה לבריכה, ולמעלה מן הבריכה כיפה, ומחמת הבריכה כיפה מזעת, והיא מזעת טיפים עבות והן יורדין לתוך מים מלוחים ואין מתערבין. וראה גם תענית ט ע"ב.	59
ב"ר יא, ט. אלבק, עמ' 96: בב' נבראו רקיע וגיהנם.	60
ישעיה ל, לג.	61
ב"ר ד, ו. אלבק, עמ' 30: יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום.	62
בראשית א, ט.	63
ב"ר י, ב. אלבק, עמ' 75. והנוסח שלפנינו משובש. וכך נאמר בב"ר: לאמבטי שהיתה מלאה מים והיו בה ב' דיוסקוסים נאים, כל זמן שהיא מלאה מים לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראת, כיון שפתקה וניער המים מתוכה נראת מלאכת דיוסקוסים. כך כל זמן שהיה תהו ובהו בעולם לא נראת מלאכת שמים וארץ, כיון שנעקר תהו ובהו מן העולם נראת מלאכת שמים.	64
לא מובן. והכוונה כאן: כיון שנשתלקו התוהו והבהו מן העולם מיד וכו'.	65
תהלים צג, ג. ומלת: 'דכיים' נדרשה מלשון דיכוי. ראה מדרש שוחר טוב מזמור צג, ד. מהדרות בובר, עמ' 414: אמר הקב"ה ישאו נהרות דכים, אני מדכאך ביסורין קשים, ובילקוט המכירי תהלים, מזמור צג, ח מהדרות בובר, עמ' נב: לכך ישאו נהרות דכים, דכאו ישראל בצרות.	66
בראשית א, י.	67
צ"ל: דשאי.	68
ספק 'דמציצ', ולא מובן לי.	69
ספק 'דליצורא', ולא מובן לי.	70
בפסוק (בראשית א, יא). נאמר: תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע ואח"כ (בפסוק יב) נאמר: ותוצא הארץ ... עליידי השמטת הו' ממלת 'ותוצא' מסביר המפרש מהו 'במאמרך' ואת מלת 'צצו'. והוא משלים את הפסוק שצוטט עליידי הפייטן.	71
ספק 'אבריימנו', ולא מובן לי.	72
בראשית א, כא.	73
נוסח אחר: התויתה.	74

וְנָחַשׁ בְּרִיחַ (לְאַרְוֶחֶת נֶצַח).	הַתְּאֵוִיתָהּ לַיּוֹדְעֵי עֲטוּי קִשְׁקֶשֶׁת
בְּהֵמָה וּרְמֵשׁ וַחֲיִיתוֹ אֶרֶץ.	הָלֹא מְאֻדָּמָה לְרֹב הָעֵדֶפֶת
וּלְחִבּוּרֶת צֶדֶק בְּהֵמוֹת קִשְׁרָתָהּ.	הוֹדְעַת סִמְנֵי טְהֵרָה לְמֹאכֶל
וּבְהֶעֱרָךְ נַחַת שׁוֹלְחַן וְדֶשֶׁן.	וּבְהִבְרָאוֹת עוֹלָם בְּחִכְמָה
וּלְהֶאֱכִילוֹ טוֹב מִפְּעֻלָּיָהּ.	(וּתְשָׁקוֹד לְהוֹמִין אוֹרֶת
הָיוֹת כְּאַלֹּהִים שׁוֹטֵר וּמוֹשֵׁל.	וּלְהוֹדוֹתוֹ בְּמַעֲשֵׂה יָדָיָהּ

וקשקשת, ⁷⁵ ונחש בריח: הוא לויתן, על ⁷⁶ לויתן נחש בריח. ⁷⁷ 19. הלא מאדמה לרוב העדפת: לברות ⁷⁸ מן האדמה ויותר שנבראו אתמול מן המים, שאתמול לא נבראו אלא מן המים הדגים ועופות וביים ששי נאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחייתו ארץ: למינהו ובכ"ר מה שהיה לו להבראות בשביעי קדם ובר' בשישי. ⁷⁹ 20. הודעת סמני טהרה למאכל: ואת החיה אשר תאכלו ⁸⁰ ולחבורת צדק בהמות קשרתה: ⁸¹ בהמות בהרי אלף. ⁸² 21. ובהבראות עולם בחכמה: שבתחלה נבראו ובהבראות עולם בחכמה שבתחלה נבראו ⁸³ צויתו מזונותיו ואחר כך בראו. ⁸⁴ ובהערך נחת שולחן ודשן: נוסד זה אחר לשון שתי מקראות. תערוך לפני שולחן ⁸⁵ ונחת שולחןך מלא דשן. ⁸⁶ 23. ולהורות ⁸⁷ במעשה ידיך: מה אנוש כי תזכרנו, ⁸⁸ תמשילו במעשה ידי ⁸⁹ היות באהים ⁹⁰ שוטר ומושל: הה"ד תמשילו במעשה ידיך כל שנה תחת רגליו ⁹¹ צפור שמים ⁹² זה אליהו, ויעל אליהו בסערה השמים, ⁹³ ודגי הים עובר אורחות ימים, ⁹⁴ עד יונה דכת' כל משברך וגליך עלי עברו, ⁹⁵ כך מפורש בשוחר טוב, ⁹⁶ ודוגמתו דורש כאן היות כאלהים

- 75 ויקרא יא, יב. היה לו להביא פסוק ט: כל אשר לו, ולא מובן מדוע מביא המפרש פסוק המדבר על דגים האסורים באכילה.
- 76 צ"ל: על שם.
- 77 ישעיה כז, א.
- 78 כך כתוב. ולא מצאתי בנוסחאות במדרש.
- 79 ב"ר יא, ט. אלבק, עמ' 96: כל מה שהיה הקב"ה עתיד לבראות בשביעי הקדים וברא אותו בששי.
- 80 ויקרא יא, ב.
- 81 נוסח אחר: הכשרת. מתיבת 'קשרת' נראה שהיה לפניו נוסח: 'כשרת'. ובכת"י טש: קשרתה.
- 82 תהלים כג, ה. ובמסכת בבא בתרא עד ע"ב ואף בהמות בהרי אלף זכר ונקבה בראם... וצינן הנקבה ושמרה לצדיקים לעתיד לבוא.
- 83 נכפל בטעות.
- 84 ב"ר ה, ה. אלבק, עמ' 61: ר' הונא בשם ר' אייבו בדעת בראו, משברא צרכי מזונותיו ואחר כך בראו.
- 85 תהלים כג, ה.
- 86 איוב לו, טז.
- 87 נוסח אחר: ולהרדותו.
- 88 תהלים ת, ה. והפרשן מפרש הפסוק: מה אנוש וגו' דרך גדולה, ולא להקטנה, כמו: מה אדיר שמך וגו'. וכנראה כך פירש רס"ג. וכן במדרש שוחר טוב: מה אנוש, זה אברהם, ובן אדם, זה יצחק. ובמדרש שוחר טוב מזמור ת, ב. מהדורת בוכר 74: מיד אמר להם הקב"ה ראו מה חכמתו ואתם אומרים מה אנוש כי תזכרנו.
- 89 תהלים ת, ז.
- 90 שם, ט.
- 91 מ"ב ב, י.
- 92 יונה ב, ד.
- 93 שוחר טוב, מזמור ח' מהדורת בוכר 78: תמשילו במעשי ידיך, זה יהושע שהדמים המאורות... כל שנה תחת רגליו, זה רוד... צפור שמים זה אליהו, שפורה בעולם כצפור, שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר ודגי הים זה יונה שנאמר ויהי יונה במעי הדג. עובר אורחות ימים אלו ישראל. והמפרש מביא פסוקים אחרים על אליהו ויונה.

וְלִשְׁוֹר אֶל מִלְאָךְ וְלִקְרוֹעַ מִי שׁוֹעַל	וְלִהְדָּמִים מְאֹרֹת וּלְהַחֲיוֹת רְדוּמִים.
25 זָכְרוֹן גִּלְמוֹ (מַחְמֹר קֶרֶצֶת)	רִיקְמָתוֹ בְּסֵת' (בְּצֻלָּם חֲבִינֹה).
זוֹהַר נִשְׁמָה בְּגִיּוֹ עֶרְכָּתָהּ	כִּי הִיא תַּחֲפֹשׁ חֲשָׁכִי חֲדָרִיו.
זְבֻדָּתוֹ (כְּבוֹדָה) בְּתוֹךְ חוֹפֶת עֶדֶן	(פֹּז וְאֶבֶן יִקְרָה יִצְעוּ יִפְיֵתָהּ).
(זֶה מִלְאָתוֹ רוּחַ תְּבוּנָה	לְכַלֵּל שְׁמוֹת לְכָל בְּרִיּוֹתֶיהָ).
(חֵי עוֹלָמִים לְבַחְנָהּ רִצִּית	בְּמִצְוֵה קֵלָה אִם יוֹכֵל קוֹם).
30 (חֲדַל מַעַץ דָּעַת פֶּן תִּנָּקֵשׁ	וּמַעַצֵּי תְּנוּבָה תִּמְלֵא בְּטָנָהּ).
חַיִּיתוֹ לְבָד וְשִׁיחָתוֹ אַעֲשֶׂה לוֹ עֶזֶר	וְאִם יִסְלַף אוֹרַח תִּהְיֶה לוֹ לְמַכְשׁוֹל.
חֲטִיפַת שִׁינָה עָלָיו הַמַּתְקָת	(צֻלַּע אֲצִלָּת וּבִשְׁר כּוֹנֵנָת).
טַפְחָת בָּחַן (יִפִּית בַּחֲסֹד)	(הַבְּאֵתָם בְּחוֹפָה) חֲנִיתָם בְּרִכּוֹת.

שוטר ומושל. 24. לשור אל מלאך: וישר אל מלאך ויוכל⁹⁴ ולקרוע מי שועל זה מושע שנ' ואתה הרם מטך על הים ונכעזהו⁹⁵ ולהדמים מאורות: שמש בגבעון דום⁹⁶ ולהחיות רדומים: זה אליהו⁹⁷ ואלישע⁹⁸. 25. זכרון גלמו: על שם, מה אנוש כי תזכרנו⁹⁹, ריקמתו בסת': על שם בסתר רוקמתי¹⁰⁰ ולמה בסתר שהם¹⁰¹ מלאכי השרת מריבים זה עם זה, ואומ' יברא ומהם אומ' לא יברא כמו שמפרש הטעם כבר¹⁰² רבא¹⁰³ ועוד¹⁰⁴ שהם מדיינין זה עם העלים הק' מהם ועשאו. משעשאו א"ל מה מדיינין כבר נעשה אדם. 26. זוהר נשמה בגייו ערכתה, כי היא תחפש חשבי חדריו: הה"ד נר אהים נשמת אדם חופש כל חדריו בטן¹⁰⁵. 27. זבדו: זכר טוב¹⁰⁶ היא כבודת בת מלך¹⁰⁷ בתוך חופת עדן. 31. חזיתו לבד ושיחתו אעשה לו עזר ואם יסלף אורח תהי לו למכשול: הוא אמ' רבותינו זכה עזר לו. לא זכה כנגדו¹⁰⁸. 32. חטיפת שינה עליו המתקת: לשון מקרא הוא מתוקה שנת העובד וגו', אם מעט וגו'¹⁰⁹. 33. טפחת בהן: לשון ימינו טפחה שמים¹¹⁰ דור כו¹¹¹, חניתם ברכות: ויברך אותם

- 94 הושע יב, ה.
95 שמות יד, טו.
96 יהושע י, יב.
97 מ"א יז, כב.
98 מ"ב ד, לה.
99 תהלים קלט, טו: עשתי בסתר, רקמתי בתחתיות ארץ.
100 צ"ל: שהיו.
101 ב"ר ח, ה. אלבק, עמ' 60: אמר ר' סימון בשעה שבא הקב"ה לבראות אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים וחבורות, מהם אומרים יברא, מהם אומרים אל יברא. ובהמשך: ר' הונא רבא דציפורי אמר עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו, מתעסקים אלו עם אלו בראו הקב"ה, אמר להם מה אתם מועילים כבר נעשה אדם. ולשון ההעקקה משובש.
102 צ"ל: ועד.
103 משלי כ, כז.
104 בראשית ל, כ.
105 המפרש מפרש לשון כבודה על-פי הפסוק: כבודה בת מלך (תהלים מה, יד).
106 ב"ר יז, ג. אלבק, עמ' 152.
107 קהלת ה, יא. המפרש, כנראה, מפרש גם לשון חטיפת במלת 'מעט'.
108 ישעיה מה, יג.
109 לא מובן וגרש על 'כו' לסימן מחיקה.

טעות כּוֹב רַמֶּשׁ הַשִּׁיאָה
(טעום פֿרי הוֹוֶהר) לַעֲטָה וְהַלְעִיטָה
(מִשְׁכָּה פֶשֶׁר לִטְכַּח לְהֵנִיא צִיִּי)
הוֹעֲרָמוּ בְּנִבְלָה וְכּוֹסוּ בְּנוֹבְלָת.
(נְהַפֵּד אָכְלוּ) כֹּל יִרְפָּא נֶצַח.
וְהוּא יִשׁוּף לְמַלְשָׁנִי בְּפֶתֶר.
טוֹרְדוּ פַעְמִי בְּעַלִּי הַלְשׁוֹן
יוֹטְטֵן בְּאִיבָה לְהִירָצֵץ בְּרֹאשׁ

35

/

אדום. 34. טעות כּוֹב רַמֶּשׁ הַשִּׁיאָה: על ידי טעות כּוֹב שֶׁנֶּשׁ ¹¹⁰ שכּוֹבָה ¹¹¹ הנחש לחוה ואמרה מיפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אדום¹¹² לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותו. ¹¹² הוטעתה שהית' שבורה¹¹³ שנצטוו אף שלא ליגע בו. לכך השיאה נחש שהיא רמש שרחפה עליה¹¹⁴ חוה¹¹⁵ עליו ואמרה אמת כמה דלא מחי במקריבה כך לא מחי במיכליה הה"ד אל תוסף על דבריו שלא תעשון הגדר יתר על הנטיעות שלא יפול ויקצ' הנטיעות על ידי שאמרה חוה ולא תגעו בו תפשה נחש בתוך דבריה והשיאה. ¹¹⁶ 35. לעטא והלעיטמה: הה"ד וחתן לאישה¹¹⁷ גם ריבוי מלמד שהאכילה את הבהמה ואת העופות. ¹¹⁸ הוֹעֲרָמוּ בְּנִבְלָה: פה¹¹⁹ שהיו משמשין בערומין שנבלות משמש לשון תשמיש כד"א נבלה עשה בישר' לשכב¹²⁰ וכוסו בנבלות בעלה. תאינה קרויה נובלת, דכת' וכל יכול כעלה מגפן וכנובל' מתאינה. ¹²¹ 36. טורדו פַעְמִי בעל¹²² הלשון: בשעה שאמ' לו הק' על גחונך תלך, ירדו מלאכי השרת וחתכו רגליו בב"ר. ¹²³ בל ירפא נצח: לעתיד לבא הכל מתרפאים דכת' זאב וטלה ירכצו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן ונחש עפר לחמו. ¹²⁴ 37. יוטטן באיבה: ואיבה אשית. ¹²⁵ להירצץ בראש: על שם קציצת ראש לויתן¹²⁶ והוא ישוף, למלשני בפתר: א"ל לנחש למה נושך בעקב וכל האכרים מרגי' והוא משיב להם ומה יתרון לבעל הלשון

- 110 לא עלה בידי לפענח.
111 פירש: שכּוֹבָה במפיק ה"א כלומר: שגרם הנחש לחוה שתכּוֹב. כך הבין המפרש את לשון הפייטן: טעות...השיאה, במפיק ה"א, הנחש השיא לחוה שתאמר דברי טעות כּוֹב.
112 בראשית ג, ג.
113 כמו סבורה.
114 גרש על ה'עין' לסימן מחיקה.
115 צ"ל: חוה.
116 הלשון משובשת, וראה ב"ר יט, ג. אלבק, עמ' 172: הה"ד אל תוסף על דבריו פן יוכיח כך ונכזבת. תני ר' חייא שלא תעשה את הגדר יותר מן העקר שלא יפול ויקצץ את הנטיעות, כך אמר הקב"ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות והיא לא אמרה כן אלא אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, כיון שראה אותה שברת (ג.א. שכּוֹבָה) נטלה ורחפה עליו, אמר לה הא מיתת, כמה דלא דמיכת (ג.א. מחי) במקריבה כן לא (מחי) במיכליה.
117 בראשית ג, ו: ותתן גם לאשה. והמעתיק החסיר מלת 'גם'.
118 ב"ר יט, ה. אלבק, עמ' 174: וגם ריבוי האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות.
119 שגרת לשון של המעתיק.
120 בראשית לר, ו.
121 ישעיה לר, ד: וכל צבאם יכול כנובל עלה מגפן וכנובלת מתאנה.
122 צ"ל: בעל.
123 ב"ר כ, ה. אלבק, עמ' 186: בשעה שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו וידי ורגליו.
124 ישעיה סה, כה: זאב וטלה ירצו כאחד. והעיקר חסר בדברי המפרש כי כוונתו הייתה לומר לעתיד לבוא הכל מתרפאים חוץ מנחש ואולי דילג המעתיק. ובב"ר כ, ה. אלבק, עמ' 186: אמר ר' לוי לעתיד לבוא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעוני נחש, ונחש עפר לחמו.
125 בראשית ג, טו.
126 תהלים עד, יד: אתה רצצת ראשי לויתן.

	(וְהָיָא לְקוֹשֵׁי יִלְדָּה) וְצִיָּה לְשִׁמְרִי.	(יֵצֵא דִין לְמוֹת) וְיִגִּיעַת עֵמֶל
	וְשִׁלְחָה עֻיְלִיָּה (עוֹבֵד וְרוֹעֶה).	(יֵצֵרוֹ הוֹרְגֵל לְתָאוֹת רַבְעוֹ)
40	(רַב בְּפָרִי הָאָרֶץ וְרַחֵם בְּחֶלְכִּי צֶאֱזוֹ).	יִקְרוּ בְּמִנְחָה לְיוֹצֵר הַכֹּל
	(שְׁעָתָה מִנְחָתוֹ וְקִצְתָּהּ בְּנִיחוּחַ אָח).	כְּהַבִּיטָהּ רַם דִּיכָאוֹת שְׁפֵל
	שְׁלַח יָד בְּצִלָּם הַחֵל שְׁפֹף דָּם).	(כִּפְּהָ רַחֲמֵי וְלֹא כִבֵּשׁ יֵצֵר
	עֲנִשְׁתוּ בְּנֵעַ וְנָד וְיִגִּיעַת רִיק וְהִבֵּל).	(כְּשִׁמְעָה דוֹרֵשׁ קוֹל צִעֲקַת דָּם
	לְהַשִּׁיב לְהוֹרְגוֹ נָקָם שְׁבַעֲתִים).	(כְּהַתְּנוּדוֹתוֹ אוֹת לֹו חֲקַת
	לְהַמִּיר כְּבוֹדָהּ וְלִקְרֹא בְּשֵׁם אֱלִיל.	לְהַכְעִיסָהּ הַחֵל דוֹר אָנוּשׁ
	קִרְאָתָם לְאַבְדָּם תַּמּוּר קִרְאוּ בְּשֵׁם.	לֵים שְׁמַת חוֹק גְּבוּל לֹא יַעֲבֹר
	שְׁמָנוּ עֲשֵׂתוֹ וְיֵאמְרוּ לֹא סוֹר מִמֶּנּוּ.	לְמָדוּ הַעֲוָה מִלֵּיאִי חֲמָס

שמדבר כאן וממית ברומי.¹²⁷ 38. ויגיעת עמל: בעצבון תאכלנה¹²⁸ בזעת אפך.¹²⁹ וצייה לשמיר: לשון המקרא הוא לשית ולשמיר תהיה כל הארץ.¹³⁰ והוא מה שנ' בקללתו וקוץ ודרדר תצמיח לך.¹³¹ 39. ושילחה עויליה: ישלחו כצאן עויליה.¹³² 40. יקרו במנחה ליוצר הכל: למי שיצרם הצאן והאדם אשר הם עליה.¹³³ 41. בהביטך רם דיכאות שפל: אחר לשון המקרא כה אמר יי' רם ונישא שוכן עד מרום וקרוש אשכון את דכא ושפל רוח.¹³⁴ והכל הוא העביר.¹³⁵ 45. להבעיטך החל דור אנוש להמיר כבודך ולקרוא בשם אליל: הה"ד ויקרא שמו אנוש אז הוחל לקרוא בשם יי' לקרוא אלילים בשם יי'.¹³⁶ 46. לים שמת חוק גבול לא יעבור קראתם לאבדם תמור קראו בשם: אמר הקב"ה אתם קראתם לע"ז בשמי אף אני אקרא לשמי למי הם ואבדה אותם מן העולם.¹³⁷ הה"ד הקורא למי הם וישפכם על פני ארץ יי' שמו.¹³⁸ 47. למדו העוה מליאי חמס: הה"ד למדו לשונם דבר העוה גלאו.¹³⁹ מליאי חמס: כי מלאה הארץ חמס מפניהם.¹⁴⁰ שמנו עשתו: אחר לשון המקרא שמנו עשתו גם עברו דברי רע, דין לא דנו דין ישם.¹⁴¹ יצליחו ומשפט אביונים לא שפטו.¹⁴² כל האמור במקרא זה עשו דור המבול. ויאמרו דור¹⁴³ לאי

- 127 ויק"ר כו, ב. מהדורת מרגליות, עמ' תקצ"א-תקצ"ב: א"ר שמואל בר נחמן אמרו לנחש... ומפני מה את נושך באבר אחד וכל האברים מרגישין, אמ' להם ולי אתם אומר' אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כאן והורג ברומי.
- 128 בראשית ג, יז.
- 129 שם, שם, יט.
- 130 ישעיה ז, כד: כי שמיר ושית תהיה כל הארץ. והמפרש הביא הפסוק לא כצורתו.
- 131 בראשית ג, יח.
- 132 איוב כא, יא.
- 133 במלת 'הכל' התכוון המפרש לקין, הכל, הצאן והאדמה. לשון פסוק בשמות ח, יז (וגם האדמה אשר הם עליה).
- 134 ישעיה גז, טו.
- 135 ספק.
- 136 בראשית ד, כו. תנחומא פרשת נח, יח: כך עמדו דורו של אנוש קראו שמו של הקב"ה לעבודה זרה, שנאמר, אז הוחל לקרא בשם ה'. ורש"י לפסוק, מביא פירוש זה. וראה ב"ר כג, כו. אלבק, עמ' 227-228.
- 137 ב"ר כג, כו. אלבק, עמ' 228: אמר ר' אחא אתם עשיתם עבודה זרה וקראתם לשמכם-אף אני אקרא למי הם לשמי ואכלה אותן הרשעים מן העולם. וראה שם בהערות.
- 138 עמוס ה, ח; ט, י.
- 139 ירמיה ט, ד.
- 140 בראשית ו, יג.
- 141 צ"ל: יתום.
- 142 ירמיה ה, כח: שמנו עשתו גם עברו דברי רע דין לא דנו דין יתום ויצליחו ומשפט אביונים לא שפטו.

לְכֹז וְעֲמַתָּהּ מַעֲיִינֹת תְּהוֹם	(וּפְלָג מְלֵא מִים) עֲלֵיהֶם שְׁפָכָה.
מֵהֶם מִצָּאת צִדִּיק תָּמָּ	צָפְנָתוֹ בְּתִיבָה עַד יַעְבֹּר זַעַם.
50 (מִמֶּנּוּ הַעֲצָמָה מִשְׁפָּחוֹת כָּל יִצְחָר	וּבִהְצַחְמָה בּוֹ לֹא אֶקְלֵל שְׁחָתָה.
(מָרוּ בְּשִׁמְךָ יִשְׁכְּבִי שְׁנָעַר	לָרוֹם עַד פֶּס וּלְעִשׂוֹת לְמוֹ שָׁם).
מִיִּלְאָתָהּ (חֲפָצָם) בְּהַלְעִיגָהּ לְמוֹ	(נִפְצָתָם לְכָל רוּחַ בְּסִלְפָה לְשׁוֹנָם).
נָר עֲרוּךְ בְּתוֹהוֹ אֵב הַמֶּזֶן נוֹדַע	(וּלְשִׁכְבִּי אֲשׁוּ רָצוּ נִכְשָׁלִים).
(נִתְיָב מִיִּשְׁרֵי הוֹדִיעַ לְתוֹעִים	הַשְׁעָנוּ בְּאֵל חַי וְמֵה יִעֲזִיל פָּסֵל).
55 (נִטֵּשׁ מְגוֹרָיו וְנִמְשָׁה אַחֲרֶיהָ	וְנִמְצָאתָ לוֹ כְּאֵשׁ וּבְמִלְחָמָה).
(נִתְבֹּסֵס בְּרֵם בְּרִית וְזָרְעוֹ אַחֲרָיו	כִּי הִיא תִצִּיל עַמּוּסָיו מִשְׁחָתָה).
(שְׁמַחְתָּהּ בְּכָפִי שְׁעִשׂוּעִים)	בְּאִמְרוֹ אוֹמְלֵלָתִי (וַיִּבְשׁוּ שְׂרָשֵׁי).

סור ממנו: ודב' 144 חזון 145 דרכיך לא חפצתי, 146 שאמרו אין צריכין אנו אלא לטיפי גשמים שהיה מוריד לנו אלא בתוהו עולה ומשקה כל הצורך רכת' ואיד יעלה מן הארץ 147 אמר להם ה' חייכם בתוהמות שהייתם מתגאים כ' אני נפרע מכם, 148 הה"ד. ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום 149 וזהו שינה להן, 150 48. לכן זעמתי מעיינות תהום: רבה וזה שינה 151 עליהם שפכת: הה"ד וארובות השמים 152 לכך נק' פלג על שם שחציים באוקיינוס וחציים בריקע, 152 שפכת: על שם וישפכו ארץ ואמרו רבותי שני פעמים הקורא למי הם וישפכם על פני ארץ 153 על שם שני פעמים שעלה והציף העולם, אחד בדור אנוש ואחד בדור המבול, 154 49. מהם מצאת צדיק תמ' צפנתו בתיבה עד יעבור זעם: עד שעברו משפטי דור המבול שנים עשר חדש 155 ולשון המקרא תפש שאמ' חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, 156 52. מילאתה: ועתה לא יבצר כל אשר יזמו לעשות. 157 בהלעיגך למו: יושב בשמים ישחק יי' ילעג למו, 158 53. נר ערוך בתוהו, אב המזן נודע: למה היה דומ' לנר דולק באפילה שכל מקום נאותים. כמו כן הדריך אברהם טובה לכל באי עולם טובה, 159 57. באמרו אומללתי: יבשתי כמו ופרח לבנון אומלל, 160 58. וביחידו לטבח:

- 143 גרש על: 'דור' לסימן מחיקה.
 144 גרש על: 'ורב' לסימן מחיקה.
 145 כך כתוב ואיני יודע לפרשו.
 146 איוב כא, יד: ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו.
 147 בראשית ב, ו.
 148 ילק"ש תורה רמז נ"ח, מהדורות היימן, עמ' 198: תנו רבנן דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להן הקב"ה. אמרו כלום אנו צריכים אלא לטיפה של גשמים, יש לנו נהרות ומעיינות שאנו מסתפקין מהן, אמר הקב"ה בטובה שהשפעת לי להם מכעיסים אותי בה אני דן אותן. וכן בסנהדרין קח ע"א.
 149 בראשית ז, יא.
 150 ר"ה יא: ומתוך ששינו מעשיהן שינה הקב"ה.
 151 גרש על: 'שינה' לסימן מחיקה.
 152 ילק"ש תהלים פרק סה רמז תשפט: אמר רבי יוחנן נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חצים בריקע וחצים באוקיינוס שנאמר פלג אלהים מלא מים.
 153 עמוס ה, ח; ט, ו.
 154 ב"ר כג, ז. אלבק, עמ' 228: שני פעמים כת' הקורא למי הם וישפכם כנגד ב' פעמים שעלה הם והציף את העולם.
 155 עדויות ב, י: משפט דור המבול שנים עשר חודש.
 156 ישעיה כו, כ.
 157 בראשית יא, ו.
 158 תהלים ב, ד.
 159 לא מצאתי דרשה זו. 'טובה' אחת יתרה.

(סָבַל כְּגֹבֵר כּוֹבֵד נְסִיוֹנוֹת) וּבִיחִידוֹ לִשְׁכַּח בְּחַנְתּוֹ וְעָמְד.
שֶׁשׁ אָב לַעֲקוֹד וּבִן לַהֲעָקֵד (כִּי בָּהּ יִצְדָּקוּ) עֲמוּסִיו (פְּתוּכֹחַת).
60 (שִׁמְתָּ כִּפְרוֹ אֵיל וְנִחְשֵׁב לוֹ צִדִּיק) בְּיוֹם זֶה תִּקְשִׁיב מִצְאָתִי כּוֹפִי.
(כִּפְתּוֹנֹב וַיִּקְרָא אֲבָרְהָם (אֵת) שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יִי יִרְאֶה אִשָּׁר
יֵאֱמַר הַיּוֹם בְּהָר יִי יִרְאֶה).
עַד לֹא הוֹרִית (דָּת אֵשׁ מִיָּמִין) נִצֵּר אִישׁ תָּם (וְשָׁקֵד דְּלִתִּיהָ).
עַת הוֹרֵדִם בְּמִלּוֹן מִצָּאָד וּתְבַטִּיחֻמוּ הָיִוֹת לוֹ לְמִשְׁגָּב.
עָלְיו שְׁפֹתָהּ מִחֶרֶב רוֹדֶף וְשָׂר אֵשׁ לוֹהֵט לִפְנֵי הִיכָחַשְׁתָּהּ.

שהיא שקולה כנגד כולם¹⁶¹ בחנתו ועמד. 59. שש אב לעקוד ובן להעקד: שנ' וילכו שניהם יחדו.¹⁶²
בלב אחד ברכו עמוסיו שכשם שכבש רחמיו לעשות רצונך שכשם¹⁶³ כן יכבשו רחמך את כעסך מבני
שחטאו לך שמתכפר בזכו' אותו כופר.¹⁶⁴ 60. ביום זה תקשיב: לעמך ישראל. מצאתי כופי: כלומר
מצאתי כפרו ואיל כופר ישראל¹⁶⁵ יצחק, הוא איל ויכפר על בני ישראל.¹⁶⁶ 62. ותבטיחמו היות לו למשגב:
הנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך.¹⁶⁷ לשון המקרא הוא שיסד משגב לנו משגב לנו¹⁶⁸ אלהי יעקב
סלה.¹⁶⁹ 61. עד לא הורית: קודם שניתן התורה נציר איש תם: יעקב למד¹⁷⁰ בבית שם ועבר.¹⁷¹
62. עת הורדם במלון: שנפל עליו תרדמה. שנ' ויחלם והנה סול.¹⁷² ותבטיחמו: שנ' הנה אנכי עמך¹⁷³
במלון מצאך: כמו שאמרו רבותי' וילן שם אמ' הק' צדיק בא במלוגי יפטר בלא לינה.¹⁷⁴ 63. עליו
שבותה מחרב רודף: אליפו שרצה להרגו כדאמר' בב"ר¹⁷⁵ ושר אש לזה: שרו של עשו, שנ' ויאבק איש
עמו.¹⁷⁶ לפניו היכחשתה: שנ' וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו.¹⁷⁷ 64. במספר דגלים: י"ב שבטים.

נחום א, ד. רש"י מפרש: חכמי ישראל פירשו כלפי מיני מגדים שנטע שלמה בביהמ"ק שהיו של זהב וכיון
שנכנסו בבליים להיכל יבשו. ורד"ק פירש: וכן פרחי עצי הלבנון יבשו. נמצא: אומללת ילשון יובש.
161 בפירוש רבנו יונה למסכת אבות ה, ג: שבכל הנסיונות לא אמר לו כי ירא אלקים אתה חוץ מזו מפני שהיה
הנסיון הגדול שבכולם.
162 בראשית כה, ו. ורש"י פירש: בלב שוה ותרגום אונקלוס: ואילו תרויהון כחדא.
163 גרש על מלת: שכשם, לסימן מחיקה.
164 תפילת מוסף לר"ה: או"א זכרנו בזכרון טוב לפניך... ותראה לפניך עקדה שעקד אברהם אבינו את יצחק
בנו על גב המזבח וכבש רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמך את כעסך מעלינו.
165 גרשיים על מלת: 'ישר', לסימן מחיקה.
166 במדבר כה, יג.
167 בראשית כה, טו.
168 נכפל בטעות.
169 תהלים, מו, ה; וי. כ.
170 ספק: למדה.
171 ב"ר סג, ט. אלבק, עמ' 693: ויעקב איש תם יושב אהלים שני אהלים, בית מדרשו של שם ובית מדרשו של
עבר.
172 בראשית כה, יב.
173 שם, טו.
174 סנהדרין צה ע"א: אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוגי יפטר בלא לינה.
175 ספר הישר תולדות נח, א-ב. רש"י בפירושו לבראשית כט, יא: לפי שרדף אליפו בן עשו במצות אביו אחריו
להרגו וכו'. ולא מצאתי דרש מעין זה בב"ר ונמצא בב"ר סח, ב. אלבק, עמ' 770, שעשו לקח מיעקב את
כספו. וראה גינצבורג, אגדות היהודים כרך ב', עמ' 202 הערות 124, 125.
176 בראשית לב, כה. ב"ר עז, ג. אלבק, עמ' 912: ר' חמא בר' חנינא אמר שרו של עשו היה. וכן רש"י: ופירשו
רז"ל שהוא שרו של עשו.

וכמעוֹת יָמִים (קֶהְלִיו הַרְבִּית).	בְּמִסְפַּר דְּגָלִים	
תָּמִיד עִישְׂרוּ לָךְ הוּא בְּמִצְוַת.	פָּרַח מִשְׁבָּטִיו לְשִׁרְתֶּךָ עִישְׂרֶתָּה	65
עֲמָרָם וְנִינְיוֹ כִּגְפֹן שְׂרִיגֶיהָ.	(פָּרִי צִדִּיק הַצִּמְחָה מְגֻזֵּעַ לִּי)	
לְחַלְצָה מִצֻּעַ וּלְהַעֲבִירָהּ בְּמִי שׁוֹעֵל.	(פְּקֻדָּתָ צִאֲנָהּ עַל יַד נֶאֱמָן	
עַד יִשְׁבֶּה שְׂבִי וְיִשְׁלָל נֹת בֵּית.	פִּיאֲרָתָ בְּקֹדֶשׁ יוֹם וְסִכּוֹד עָנָן	
וְיִנְחִילָנָה לְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו.	צִיץ עֲטֻרַת כְּהוֹנָה לְקֹדֶשֶׁיֶךָ הַנְּחִלָּתָ	
וּבֹוֹה כְּבוֹדָם יִבְלָעוּ וְיוֹנְגְּעוּ.	צְפוּנָה לְזֶרְעוֹ לְדוֹרוֹת עוֹלָם	70

וכמעוֹת יָמִים: פ"ה והוא לשון גלי ים.¹⁷⁸ 65. פרח משבטיו: והוא לוי לשרתך עישרתה: שא"ת¹⁷⁹ שכשאת' מן¹⁸⁰ מונה את השבטים למפרע נמצא לוי עשירי.¹⁸¹ תמור עישרו לך הוא¹⁸² במצבת: וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך.¹⁸³ במצבת: ויצב יעקב מצבת אבן.¹⁸⁴ 66. עמרם וניניו כגפן שריגיה: שכן דורש בב"ר. ובגפן זה יוכבד, שלשה שריגים משה ואהרן ומרים.¹⁸⁵ 68. פיארתו בקדוש יום: שהוסיף יום אחד מדעתו שנ' וקדשתם היום ומחר.¹⁸⁶ והשכים¹⁸⁷ הק' לדעתו שלא ירד' שכינה עד יום שלישי.¹⁸⁸ וסכוד ענן: ויכסו הענן ששת ימים.¹⁸⁹ לאיים עליו לשמו למלאכי השרת, לקבל התורה במהרה.¹⁹⁰ עד יושבה שבי: עלית למרום שבית שבי.¹⁹¹ וישלול נות בית: ונות בית תחלק שלל.¹⁹² 69. ציץ עטרת כהונה לקדושיך הנחלת, וינחילנה לזרעו אחרי צפונה לזרעו לדורות עולם: הה"ד בני עמרם אהרן ומשה, ויברל אהרן, קדש קדשים הוא וכניו עד עולם.¹⁹³ 70. ובוזה כבודם יבולעו ויונגעו: בולעו כקורה, שנ' בו ותבלעם ואת בתיהם¹⁹⁴ ויונגעו כעוזי' שנצטרע כשנכנס להקטיר קטרת.¹⁹⁵ 71. צור הענקתם רוב מתנות:

הושע יב, ה.	177
ישעיה מח, יט: ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו. ורש"י פירש: כדגי הים. רד"ק פירש: כאבני חול.	178
ר' ישעיה מטראני פירש: כטיפותיו. ולא מצאתי פירוש: כגלי ים.	
גרש על: שא' לסימן מחיקה.	179
גרש על: מן' לסימן מחיקה.	180
פרקי רבי אליעזר פרק לו: רבי ישמעאל אומר, כל הבכורות כשהן בשמירת העין חייבים להתעשר מעשר, ולא עשר יעקב למפרע התחיל מבנימין שבמעז אמו ועלה לוי קדש לה'. וראה ב"ר. אלבק, עמ' 804 הערה 7.	181
צ"ל: הונן.	182
בראשית כח, כב.	183
שם, לה, יד.	184
ב"ר פת, ה. אלבק, עמ' 1081: ובגפן שלשה שריגים משה אהרן ומרים. ולא מצאתי: ובגפן זו יוכבד.	185
שמות יט, כ.	186
כמו: הסכים.	187
שבת פז ע"א: שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו, הוסיף יום אחד מדעתו ... מאי דריש היום ומחר ... ומגלן להסכים הקב"ה על ידו, דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא.	188
שמות כד, טז.	189
יומא ד ע"ב: רבי נתן אומר לא בא הכתוב אלא למרק אכילה ושתיה שבמעז לשומו כמלאכי השרת, ר' מתאי בן חרש אומר לא בא הכתוב אלא לאיים עליו. וצירף המפרש את שתי הדעות בפירושו.	190
תהלים סח, יט. שבת פט.	191
תהלים סח, יג. דב"ר ז, ט. (מדרש תהלים סח, ז).	192
דה"א כג, יג.	193
דברים יא, ו. ושם נזכרו דתן ואבירם.	194
דה"ב כו, יט-כא. ובמ"ב טו, ה.	195

צור הענקתם רוב מתנות צויתם שבת פיתחי אהלך	75
בכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה יי לעשות לכפר עליכם. קדושים (יבדילו) איש מנהו (קדשוהו וחטאוהו) במי נדה קציני מזימה נתחברו לו ראשון בראש ורגל וראשון ליטול חלק.	
ומשלחן מלך מאכלם הכינותם. (למלא ידם שבעה). (לעצרו בלשכה) כחוק מילואים. (תמור חטוי דם ושמן המשחה). בשכ' אחים יחד להורות סדר. ראשון בראש ורגל וראשון ליטול חלק.	

עשרים וארבע מתנות כהונה¹⁹⁶ ומשלחן מלך מאכלם הכינותם: שזוני¹⁹⁷ משולחן גבוה¹⁹⁸ משירי הקרבנות והן עשר מתנות שבמקדש המנויות במסכת חולין. לחם הפנים מנחות ושלמים חטאות ואשמות ותנופות חזה ושוק שלשלים.¹⁹⁹ 72. שנית²⁰⁰ שבת פיתחי אהלך: הה"ד ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה עד יום מלאת כי שבעת ימים²⁰¹ ושנו חכמים במשנתם²⁰² שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישים כהן גדול מיפרש בגמ'²⁰³ מנהגי מילי א"ר מנימי בר חלקיה א"ר מחסיה²⁰⁴ בר אידי א"ר יוחנן²⁰⁵ כאשר עשה ביום הזה, צוה יי לעשו²⁰⁶ עליכם²⁰⁷ לעשות, זה מעשה פרה, לכפר, זה מעשה יום הכפורים. 73. קדושים איש מנהו: הכהן שנקרא איש כהן גדול בתלמוד.²⁰⁸ כחוק מילואים שנעשו לאהרן.²⁰⁹ 74. במי נדה: בהזאת אפר הפרה.²¹⁰ 75. קציני מזימה נתחברו לו בשכ' אחים יחד לחדר²¹¹ להורות סדר: הוא ששניני²¹² מוסרין לו וקנים מזקני בית דין וכו'. 76. וזורק מקטיר ומטיב ראשון בראש ורגל וראשון ליטול חלק: הוא ששניני²¹³ כל שבעת ימים²¹⁴ זורק את הדם ומקטיר קטרת מיטיב²¹⁵ את הנרות ומקריב את הראש

- 196 תוספתא חלה ב, ז.
197 שמא יש לקרוא: שזוני.
198 ב"ק יג ע"א: שאני מתנות כהונה דכי קא זכי משולחן גבוה קא זכו.
199 חולין קלג ע"ב: עשר שבמקדש וכו'.
200 צ"ל: צויתם, ושמה טעה המעתיק.
201 ויקרא ת, לה; לג. והמעתיק חיבר שני הפסוקים.
202 יומא פ"א, מ"א.
203 יומא ב ע"א.
204 בגמרא: מחסיה.
205 בגמרא: אמר קרא.
206 בפסוק ובגמרא: לעשות לכפר עליכם.
207 ויקרא ת, לד.
208 יומא פ"ד, מ"א. במשנה ואף בתלמוד.
209 שהפרשת כהן גדול לומדים מן המילואים בתורת כהנים סוף פרשת צו: כאשר עשה ביום הזה צוה ה', מיכן אמרו שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין.
210 ירושלמי יומא פ"א, ה"א, לח, ג: דתני על זה ועל זה היו מזין עליו מכל החטאות שהיו שם. פירוש קרבן העדה: על כהן שהיו מפרישין ליוה"כ ועל הכהן שהיו מפרישין לפרה. היו מזין עליו כל ו' ימי הפרישה מכל פרה ופרה שהיו שם מימות משה שהיו נותנים למשמרת מן האפר בחיל.
211 נכתב בסעוה.
212 יומא פ"א, מ"ג.
213 שם, שם, מ"ב.
214 במשנה: הימים הוא זורק, אך באוסף קטעי הגניזה, הוצאת מקור, תשל"ד, חסרה מלת 'הוא'. וראה שניי נוסחאות במשנה דפוס ראם. (להלן: ועיין ש"ג).
215 במשנה: ומקטיר את הקטורת ומיטיב.

רצוי זבחי זבחי עדה רוב שינה ואוכל ממנו ימעיטו ראשי שבטיהם נעמתו לו רד בדמעות כי נחשב כפתי 80

(לפניו) יובילו היות רגיל בם. ערב יום סליחה פון יורגל לקרי. להשביעו בשם עלייתו רקחים. והם בכי היזילו (פי) לקד הוצרכו.

ואת הרגל לשאר²¹⁶ כל הימים, אם רצה להקריב מקריב שכהן גדול מקריב חלק בראש. ושנו חכמים בברייתא²¹⁷ כיצד מקריב חלק בראש אמ' עולה זו אני מקריב, מנחה זו אני מקריב. כיצד נוטל חלק בראש או' חטאת זו אני אוכל, אשם זה אני אוכל. 77. רצוי זבחיו: פר ואיל שלו²¹⁸ זבחי עדה: שני שעירים יום הכפורים ואיל העם דכת' ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת. 219. יובילו היות רגיל בם: כאותה ששנינו²²⁰ ערב יום הכפורים²²¹ שחרית מעמידין אותו בשע' מזרח²²² ומעמידים²²³ לפניו פרים אילים וכבשי' כדי שיהא²²⁴ רגיל בעבודה. 78. רוב שינה ואוכל ממנו ימעיטו ערב יום סליחה פון יורגל לקרי: הוא ששנינו²²⁵ ערב יום הכפורים²²⁶ לא היו מניחים²²⁷ אותו לאכול הרבה מפני שהמאכל מביא לידי שינה. 228. מיפרש בגמרא²²⁹ שהמאכל מביא לידי טומאה. 79. ראשי שבטיהם נעמתו לו להשביעו בשם עלייתו רקחים. 80. רד בדמעות כי נחשב כפתי והם בכי היזילו: תמן תנינן²³⁰ מסרוהו בית²³¹ זקני בית דין לוקני כהונה והוליכוהו²³² לעליית בית אבטינס. השביעוהו²³³ ונפטרו²³⁴ להם ואמרו לו אישי כהן גדול אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחינו שלוחי בית דין²³⁵ משביעין עליך כמי ששיכן שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמר' לך והוא פורש ובוכה, והם פורשין ובוכין. מיפרש בגמרא²³⁶ הוא פורש ובוכה, דאמ' ריש לקיש²³⁷ החושד בכשרים לוקה בגופו. וכל כך למה של' יתקן מבחוץ ויכניס כדרך

- במשנה: ושאר. 216
 יומא יז ע"ב. 217
 ויקרא טז, ג: בזאת יבוא אהרן אל הקודש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה. 218
 שם, שם, ה: ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעולה. 219
 יומא פ"א, מ"ג. 220
 במשנה: כפורים ועיין ש"נ. 221
 במשנה: מזרח. 222
 במשנה: ומעבירין, וכן בכת"י קופמן, בכת"י מינכן: ומעמידין. ועיין ש"נ. 223
 במשנה: מכיר ורגיל ועיין ש"נ. 224
 יומא פ"א, מ"ד. 225
 במשנה: עם חשיכה. 226
 במשנה: מניחים. 227
 במשנה: את השינה ועיין ש"נ. 228
 יומא יח ע"א. 229
 יומא פ"א, מ"ה. 230
 נכתב בטעות. 231
 במשנה: והעלוהו. בכת"י קופמן, מינכן ועוד: והוליכוהו. 232
 במשנה: והשביעוהו. 233
 במשנה: ונפטרו והלכו להם. 234
 במשנה: ושליח בית דין משביעין אנו עליך. 235
 יומא יט ע"ב. 236
 שם, שם: דא"ר יהושע בן לוי כל החושד בכשרים לוקה בגופו, אך בשבת צו ע"א נאמר משמו של ריש לקיש, ובכת"י מינכן יומא דף 180 גס"כ משמו של ריש לקיש, בלי מלת 'כל'. המעתיק דילג וכתב דברים שלא מן העניין. 237

שְׁשֻׁעַ מִדְּרֵשׁ הָגָא כִּתְבִי קוֹדֶשׁ	אִם יִחָכֵם לִפְנֵי יִשְׁוֹרְרוֹ.
שִׁנְנוֹן שִׁיחֹת מְלָאכִים קְדֻמוֹנִים	אִם יִהְיֶה בְּעַר בָּם יַעֲשִׂיקוּהוּ.
שִׁיר יִשְׁוֹרְרוֹ לוֹ פִּירְחֵי דוֹכָן	בְּפֶה וְחִיד עֶרֶב וְנַעֲיֶמָה צָרְדָּה.
שָׁאוֹן יִגְבִּיהוּ הַמּוֹן רִבְתִּי עִם	כִּי מִקּוֹלָם (שִׁנְתוֹ תְּפוֹרֶר).
תּוֹרְמֵי דָשֵׁן מַחְצוֹת נוֹעֲדוּ	לְקִיִּים מִצָּה חוֹק עֲבוֹדַת לֵילָה
תִּקְנַת פִּיִּס (לָהֶם הוֹכְנָה)	פֶּן יִהְדְּפוּ בְּרִיצָתָם (בִּפְכָּשׁ).
תִּכְף לוֹ יָפִיסוּ (עוֹמְדֵי עֲזָרָה	לְמַעֲשֵׂה תָמִיד וְדִישׁוֹן פְּנִימִי וְנִרְוֹת).

85

שהצדוקין עושין. כי נחשב כפתי, בצדוקי. 81. שעשוע מדרש הגא כיתבי קודש אם יחכם לפניו ישוררו. 82. שיננון שיחות מלאכים קדמונים אם יהיה בער במ יעשיקוהו: זו היא ששנינו²³⁸ אם היה חכם דורש ואם לאו תלמידי חכמים דורשין לפניו²³⁹ אם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו²⁴⁰ באיוב ובעזרא וברכרי הימים. 83. שיר ישוררו לו פירחי דוכן בפה וחיד ערב ונעימה צרדה. 84. שאון יגביהו המון רבתי עם, כי מקולם: הוא ששנינו²⁴¹ ביקש להתנמנם פירחי²⁴² כהונה מכין²⁴³ באצבע צרדה. מיקרי ירוש²⁴⁴ לא היו ישנים כל הלילה כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו. מעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה. 245. תנא אין מעסיקין לא בנבל ולא בכנור אלא בפה וזה בפה וחיד ערב. 85. תורמי דשן מחצות נועדו לקיים מצוה חוק עבודת לילה: בכל יום²⁴⁶ תורמין את המזבח מקרות הגבר²⁴⁷ או סמוך לו בין מלפניו בין מלאחוריו. 248. ביום הכפורים מחצות. ברגל²⁴⁹ מאשמורת²⁵⁰ הראשונה דאיכא²⁵⁰ חולשא דכהן גדול עבדנן²⁵¹ מחצות ברגלים דנפיש ישר' טובא²⁵¹ ונפיש קרבנות עבדן²⁵¹ מאשמורת²⁵¹ הראשונה. 86. תקנת פייס: בתחלה כל הקודם ארבע אמות של כבש עולה וזוכה בתרומת הדשן. פעם אחת דחף האחד את חבריו ונשברה רגלו. 252. וזהו פן יהדפו בריצתם: במרוצתם ולפי זה לא היה כהן גדול תורם את הדשן. 253. 87. תכף לו יפיסו: סדר עבודה הוא מונה עתה שהיו עושין

- 237 א237 צ"ל: מלכים. וטעות סופר כאן. ושמה העתיק מפי הקורא ושמע מלאכים.
 238 יומא פ"א, מ"ו.
 239 במשנה: ואם.
 240 במשנה נוסף: ובמה קורין לפניו. ועיין ש"נ.
 241 יומא פ"א, מ"ו.
 242 במשנה: פרחי.
 243 במשנה: מכין לפניו.
 244 יומא יט ע"ב.
 245 מעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה. זהו קטע מן המשנה לעיל והוא ראש פרק בגמרא להמשך דברי הגמרא: תנא לא היו מעסיקים אותו לא בנבל וכו'. בכת"י מינכן: אין מעסיקים אותו.
 246 יומא פ"א, מ"ח.
 247 במשנה: בקריאת הגבר ועיין ש"נ.
 248 במשנה: בין לפניו בין לאחוריו. ועיין ש"נ.
 249 במשנה: וברגלים מאשמורת ועיין ש"נ.
 250 יומא כ ע"ב: ביה"כ דאיכא חולשא... והמפרש משלב דברי הגמרא ברצף אחד עם דברי המשנה.
 251 בגמרא: עבדינן.
 251 א251 בגמרא: ליתא מלת: טובא.
 252 יומא פ"ב, מ"א ומ"ב. לשון המפרש שונה מן הנאמר במשנה והוא מוסר לנו את הדברים בלשון.
 253 המפרש קובע כי לפי הנאמר בפיוט לא היה הכהן הגדול תורם את הדשן. וכבר השיג בעל המאור (דף כו, ב) על 'בעלי הקרובות שהכניסו בפיוטיהן בסדר עבודת היום ארבע פייסות וכו', כי הפייסות החשובים במשנתנו לשאר ימות השנה הם ולא ביום הכפורים, לפי שכל עבודת היום אינה כשרה אלא בכהן גדול.

לְשׁוֹם קְטוֹרֶת תְּרָשִׁים יִפְּסוּ.	תֹּאבִי בְּרָכוֹת (מִפִּי מוֹרֶה
אִם רָאָה בָּרֶק נוֹגֵה יִפֹּן לְשַׁחֲטָהּ.	אֲמוֹנִי עֲתִים (יִשְׁלַח לְקָרִים)
אֲשֶׁר שָׁם יִטְהַר בְּאֵי עֲזָרָה.	90 (אֲחִיו יְלֹוּהוּ) לְבֵית טְבִילָה חוּצָה
וַיִּפְּרֹסוּ מִסָּד (פִּינוּ לְבִין הָעָם).	(אֲזוּ יִנְהַגוּ בּוֹ גְדֻלָּה וּכְבוֹד
וַיִּרְדּוּ וַיִּטְבֹּלוּ וַיַּעַל וַיִּסְתַּפְּגוּ.	(אֶת כְּסוֹת עֲצָמוֹ מִהָרָה וַיִּפְשׁוּט
תַּחֲלָה יִכְסֶה חֲמוּקֵי יָרְכִיו.	בְּשִׁבּוּץ (מִכְנָסִי בֶרֶךְ) כְּעֵין פָּרָשִׁים

לולא היה יום הכפורים שכל עבודות היום אינם אלא בו ואם כן, לא היה מועיל פייס זה. אלא נראה שמפייסין מי יהיה אצלו בעזרה מי יוליכנו מי יביאנו מי ילבישנו מי יפשיטנו.²⁵⁵ 88. תאבִי ברכות: מפני הקטורת שמעשרת שנ' יעשירו²⁵⁴ ישימו קטרת, ברך יי' חילו.²⁵⁵ לפיכך היו מפייסין כל יום מי יקטיר²⁵⁶ וביום הכפורים יקטיר כהן גדול ול' ידעתי מה טיבם של פייסות, אלא דרך כאשר פי' רק שעומדין אצלו.²⁵⁷ 89. אמוני עתים: אותו שהיה ממונה להכיר אם עלה עמוד השחר כאשר אמ' ביזמא אמ"ל הממונה האיר בראקאי.²⁵⁷ אִם רָאָה בָּרֶק נוֹגֵה יִפֹּן לְשַׁחֲטָהּ: משום זריזין מקדימין למצות.²⁵⁸ 90. לבית טבילה חוצה: טבילה זו ראשונה היתה בחוץ וטעם מפורש ביומ'.²⁵⁹ אֲשֶׁר שָׁם: באותו מקום, יטהרו שאר באי עזרה לעבור.²⁶⁰ והוא גג הפרוה.²⁶¹ 91. מסך: מחיצה לשם כבוד של' יראוהו ערום.²⁶² 92. ויעל ויסתפג: אשואייר בל'.²⁶³ 93. בשבויץ: לשו' וכתנת תשבץ.²⁶⁴ בעין פרשים שלא היו תפורות מלמטה, אלא חלוקות כעין פרשים שאינן רוצים אח'.²⁶⁵ שיחממו את הירכים.²⁶⁶ תחלה יכסה: כמ' שאמר ש'.²⁶⁷ מניין

אבל הרמב"ן בספר מלחמות ה' השיב: כי יש שם ארבע פייסות לעולם ואפילו ביום הכפורים. אולם להלן המפרש קובע כי לא היו יותר פייסות ביום הכפורים והנאמר הוא לולא היה יום הכפורים והוא ממשיך ומחליט כי הפייסות היו כדי לקבוע מי יעמוד ליד הכהן הגדול. והוא מפריד בין תרומת הדשן לשאר העבודות וזו דעת הרמב"ם בפרק ד' מהלכות יום הכפורים. וראה דברי תוספות יום טוב יומא פ"ב, מ"ב, המרחיב בעניין ודברי תפארת ישראל (יכין) שם. וכן הוא בפירוש כ"י שהיה בידי שד"ל, עמ' ריד, הערה נא.

254 ספק.

255 דברים לג, י'-א: ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך. ברך ה' חילו.

256 יומא כו ע"א: תנא מעולם לא שנה אדם בה מ"ט א"ר תנינא מפני שמעשרת... דכתיב ישימו קטורה באפך וכתבי בתריה ברך ה' חילו.

257 יומא פ"ג, מ"א: אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה. אם הגיע היראה אומר בראקאי. מכאן מוכח שהממונה אומר: בראקאי, לא כבמשנה, ועיין בתוספתא כפשוטה, כפורים, עמ' 742.

258 יומא כח ע"ב: אלא שהוריון מקדישין למצות.

259 יומא פ"ג, מ"ג: אין אדם נכנס לעזרה לעבודה אפילו טהור עד שיטבול. חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום וכולן בקודש על בית הפרוה חוץ מזו בלבד. ובגמרא יומא ל ע"א: שאלו את בן זומא טבילה זו למה, אמר להם ומה המשנה מקודש לקודש וממקום שענוש כרת למקום שענוש כרת טעון טבילה, המשנה מחול לקודש וממקום שאין ענוש כרת למקום שענוש כרת אינו דין שטעון טבילה.

260 במשנה לאו דוקא לעבודה.

261 לא ברור.

262 יומא פ"ג, מ"ד: פרסו סרין של בוז בינו לבין העם. והמאירי מפרש דרך צניעות.

263 אשואייר. בצרפתית (Essuyer) הסתפג.

264 שמות כח, ד.

265 גרש על מלת: 'את' לסימן מחיקה.

266 נדה יג ע"ב: מכנסי כהנים למה הן דומין כמין פמלגיא של פרשים למעלה עד מתנים למטה עד ירכים ויש להם שנצים. וכן הפירוש בכת"י שהיה בידי שד"ל, עמ' ריד, הערה ג.

267 האות 'ש' נראית מיותרת.

וַיִּגְלָה לָנוּ זְכוּת גַּל נָעוּל.	(בַּם יִכְסֶה פֶשַׁע) עֲרוֹת שְׁטִים
מִפְסִי יָד (עַד עֲקֻבַּת רָגְלִי).	בִּכְפָּל (כְּתָנָה בַּד יִכְסֶה שְׁאָרוֹ)
וַיִּסֵּר דָּאֶגַת כְּתָנָה הַפְּסִים	בַּם יָפֵן הֶקֶ' (מְלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ)
(כִּי) כֹּלּוֹ בַּד (בְּלִי אֲרוּג כְּלָאִים).	גַּם מִזֹּח אֲכַנְט יִשְׁנָה בְּיוֹם הַכְּפּוּרִים
בְּעַד תְּגוּרֵי אֲזוּר) צְלָמִי כְּשָׂדִים.	גּוֹלֵל וּמִקִּיף וּמִשְׁלָשׁוֹ (לְכָל עֵבֶר

שלא יהא דבר קודם למכנסיים, ת"ל ומכנסי בד יהיו על בשרו,²⁶⁸ על בשרו ממש.²⁶⁹ חמוקי ירכיו הוא בית הערוה והוא מקום הסתר כמ' עד מתי תתחמקין²⁷⁰ וכן חמוקי ירכיך כמו חלאים.²⁷¹ 94. ערות²⁷² שטמים: שהמכניסים²⁷³ מכפרים על גלוי עריות מפני שזה במקום זה. וכדמש' ביומא.²⁷⁴ ויגלה לנו זכות: בנות ישר' שהיו שומרות פתחיהן בטהר' ועליהם גל נעול.²⁷⁵ 95. בכפלי: לכך נאמר כפל שכל מקו' שנ' שש משור, חוטין כפול לשמונה.²⁷⁶ מפסי יד: הכתנת היה כל כך ארוכה מפס ידו של כהן עד רגלו.²⁷⁷ 96. בם יפן הק' ויסיר דאגת כתנת הפסים: עון השבטי' שמכרו את יוסף²⁷⁸ וישלחו את כתנת הפסים.²⁷⁹ 97. גם מזה אכנט ישנה: שכל ימות השנה היה משמש באכנט של כלאים, וביום הכפורים כולו בד: ומפר' התם כי הוא מכפר על הרהור הלב.²⁸⁰ 98. גולל ומקיף: אחת באכנט היה כמו רצועה רחבה וארכה עד שהיה גוללה ומקיפה סביב גופו הרבה פעמים²⁸¹ והוא ומע' וישלשו: והוא מכפר עון.²⁸³ צלמי כשדים: מכפרת עון ישר' שנ' ותוסף אל תזנותיה ותרא אל מחוק' אל קיר צלמי כשדים חקוקים בשיש,²⁸⁴ תגורי אזור

- 268 ויקרא טז, ד.
 269 יומא כג ע"ב: מגין שלא יהא דבר קודם למכנסיים, שנאמר ומכנסי בד יהיו על בשרו. פירש רש"י: משמע שלובש בעורו ערום שאין עליו אלא בשרו דאי לא תימא הכי על בשרו למאי כתביה.
 270 ירמיה לא, כא. וכן פירש רש"י: תסתרי ממני.
 271 שה"ש ז, ב.
 272 כתוב 'עורות' וגרש על ה'ו' הראשונה, לסימן מחיקה.
 273 כך בכתביהיד.
 274 הכוונה לירושלמי יומא פ"ז, ה"ג. ונמצא בויק"ר י, ו מהדורת מרגליות, עמ' ר"י. ובזכחים פח ע"ב, ובערכין טז ע"א ועוד.
 275 דרשה בלשון זו לא מצאתי. ולשון זו נמצאת בפירוש כת"י שד"ל, עמ' ירד הערה ד'. ועל בנות ישראל הצנועות נאמר פסוק זה בשה"ש ד, יב. (ראה מדרש רבה שה"ש.) ומעין דרשה זו בפסחים פז ע"א: בנותינו כזויות (תהלים קמב) אלו בנות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן.
 276 יומא עא ע"ב: ת"ר דברים שנאמר בהן שש חוטין כפול ששה, משור שמונה.
 277 יומא עב ע"ב: בית יד של בגדי כהונה מגעת עד פיסת היד ובספרא צו, ריש פרק ב.
 278 ירושלמי יומא פ"ז, ה"ג: הכתנת היתה מכפרת על שופכי דמים כמה דאת אמר ויטבלו את הכתנת בדם.
 279 בראשית לו, לב.
 280 בבבלי זכחים פח ע"ב וערכין טז, ע"א נאמר כי האכנט מכפר על הרהור הלב. ובירושלמי יומא פ"ז, ה"ג שנינו: תני לא נחלקו רבי ור"א בי רש"י על אכנטו של כה"ג ביה"כ שהוא של בויץ ועל שאר ימות השנה שיש בו כלאים.
 281 ירושלמי יומא פ"ז, ה"ג: א"ר לוי ל"ב אמות היה בו והיה מעקמו לכאן ולכאן.
 282 גרש על 'ומע' לסימן מחיקה.
 283 ספק: פלא.
 284 צ"ל: שיש.
 285 יחזקאל כג, יד, טו: ותוסף אל תזנותיה ותרא אנשי מחוקה על הקיר צלמי כשדים חקוקים בשיש. תגורי אזור במתניהם. ובויק"ר לג, ו (מרגליות, עמ' תשסו): כשהייתם בארצכם הייתם שולחין חיילין ולוחקים

גְּדוֹל נְהַדָּר בְּנוֹר הַמְּלוּכָה	
גַּם בַּהּ יִנְקָה דּוֹפִי פְּרִיעֵת רֹאשׁ	100
דְּמוּתוֹ בְּתַרְשִׁישׁ כְּמֵרָאָה רְקִיעַ	
דִּילֵת (שְׁפֶתוֹ) גְּדִילָה כְּתַחֲרָא	
דִּיבְק לְשׁוּלָיו רְמוּנֵי צִבְעִים	
דְּגוּל בְּשִׁמְעוֹ קוֹל פְּעֻמוֹנִי	
בְּהַגְבִּיהוּ רֹאשׁ בְּמִצְנַפֶּת שֵׁשׁ.	
וַיַּעֲבִיר כְּלִימַת אֲשֶׁת זֹנֶת מִצָּח.	
בְּלִבוֹשׁ מְעִיל תְּכֵלֶת אֲרוֹג כְּכֹוֶרֶת.	
מוֹקְפֶת לָהּ בְּלִי לִיקָרַע.	
(וּפְעֻמוֹנֵי פֹּז עָגוּל סָבִיב).	
יְכַפֵּר בְּעַד כָּל (קוֹל) לְשׁוֹן מוֹצִיא שֵׁם רָע.	

במתנ' וגו'.²⁸⁵ כהן גדול כשהיה לובש מצנפת בראש דכת' ועשית מצנפת שש²⁸⁶ והיתה לו עטרה.²⁸⁷
 100. גם בה ינקה דופי פריעת ראש: על מהלכי בגלוי ראש.²⁸⁸ יבוא דבר שבגובה ויכפר על מעשה גבוה.²⁸⁹ ויעביר כלימת אשת זונת מצח: מצח אשה זונה היה לה.²⁹⁰ 101. דמוותו בתרשיש: זהו המעיל שעשאו כליל תכלת ארגמן,²⁹¹ ותכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, והוא עשוי כמרא' כבוד של מעלה.²⁹² וזהו שסיד דמוותו בתרשיש נראה כמראה רקיע בלבוש מעיל תכלת ארוג בכוורת: שלא היה בו שום תפירה כדאמ' ²⁹³ בגדי כהונה אין עושין בו מעשה מעט משט²⁹⁴ אלא מעשה גדר²⁹⁵ שנ' ועשית את מעיל האפוד כליל וגו'.²⁹⁶ ככוורת שאינה לשון פרקים אלא כולה אריגה ולא כחלוק שלנו התפור צדדיו ושפה לפיו שלא יקרע ממנה יהיה ולא מעשה מחט ככוורת(?) ששפתה ממנה שאורגין שפה משל? חריות כמוהו²⁹⁷ ולא שיעשה לה מסגרת מחוברת לה. 102. דילת: גבוה. גדילה בתחרא, מוקפת לה בלי ליקרע: וזהו ופי המעיל סביב כפי תחרא שפה לפיו סביב לא יקרע: ²⁹⁸ שהיה שפתו כפול ועבי גדילים המשולשים²⁹⁹ כדי שלא יקרע.³⁰⁰ 103. דיבק לשוליו רמוני צבעים: זהו ועשית על שוליו רמוני וגו'.³⁰¹ 104. דגול בשמעו קול פעמוניו יכפר בעד כל לשון מוציא שם רע: פעמון ורמון פעמון ורמון על שולי המעיל³⁰² וכת' ועשית על שוליו רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני³⁰³ שורין ועושין

טופוס של עבודה זרה ועושין לכם בשיש. הה"ד צלמי כשרים חקוקים בששר. והאכנט שהוא חגור מכפר על עון ע"ז לדברי הפייטן והמפרש.

- 286 שמות כח, לט.
 287 המלים 'היתה לו עטרה' פירוש הוא לדברי הפייטן 'גדול נהדר בנור המלוכה' בלי להביאם.
 288 דרשה זו לא מצאתי ואולי זוהי תוספת של המפרש. ושמא בגילוי ראש, היינו בריש גלי, בגאווה.
 289 זבחים פח ע"ב: מצנפת מכפרת על גסי הרוח כדרכי חנינא, דא"ר חנינא יבוא דבר שבגובה ויכפר על מעשה גבוה.
 290 ירמיה ג, ג.
 291 כך כתוב והוא כנראה שיבוש משגרת הלשון 'תכלת וארגמן'.
 292 חולין פט ע"א: רבי מאיר אומר מה נשתנתה תכלת מכל הצבעונין מפני שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לאבן ספיר ואבן ספיר דומה לכסא הכבוד.
 293 יומא עב ע"ב: בגדי כהונה אין עושין אותן מעשה מחט אלא מעשה אורג שנאמר מעשה אורג (שמות כח). וכן בזבחים פח ע"א.
 294 צ"ל: מחט, ואולי שגה המעתיק ותיקן ושגה.
 295 צ"ל: גרדי-אורג.
 296 שמות כח, לא.
 297 מחמת החסרון בכתב-היד קשה לעמוד על כוונת הדברים.
 298 שמות לט, כג: ופי המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לפיו לא יקרע.
 299 המשולשים - ספק.
 300 רש"י לשמות כח, לב: כדי שלא יקרע. ועיי' יומא עב, ע"א.
 301 שמות כח, לג.
 302 שמות כח, לד: פעמון זהב ורמון פעמון זהב ורמון על שולי המעיל סביב.
 303 שם, שם, לג.

105	הַעֲטוּהוּ בְּאֶפֶד דֹּמָה כָּמִין לְבָד (הֲלֹא בִכְתָּפָיו שְׁתֵּי אַבְנֵי שׁוֹהֵם הַגִּיִּים בְּשִׁמּוֹת חֻקּוֹת בְּאוֹתִיּוֹת הַצִּדִּיק בָּם לְנוֹשְׁקֵי אֶפֶד
	(אָרוֹג פֶּז וְשְׁנֵי תַכְלֵת וְאָרְגָּמָן). וּבָם שְׁמוֹת שְׁבָטִים) כְּמִסְפַּר דְּגָלִים. בְּפִתּוּחֵי שְׁמִיר נֹצֵר מְבִרָאשִׁית. מַחְלִיפִי בְּשׁוֹר אוֹכֵל עֵשֶׂב.

אותו כמין רמונים שלא נפתחו פיהם. שביעים ושנים עינבלין ותולה כל שלושים וששה צד זה³⁰⁴ וכת' והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו וגו'.³⁰⁵ דגול בשמעו קול פעמונותיו יכפר בעד קול לשון מוציא רע: ויוציא ויכפר על מוציא קול.³⁰⁶ 105. העטוהו באפוד דומה כמין לבד: פלטרין³⁰⁷ וזהו מעיל האפוד העשוי כסינר זה השרות³⁰⁸ שלא היה כמלבוש שלנו התפור בכל צדדיו, פנים ואחור אלא כסינר זה הפותח מצד אחד ומכניסין לתוך שפתו תגורה ותוגרין אותו ויתיבב כמו לבד ממותניו ולמטה, כמין שתי רצועות חוברות לו על שתי כתפות האפוד ובהן קבועין שתי אבני שהם. שהם מפתחות פתוחי חותם משמות בני ישראל אחת ברצועה ואחת השנית מצד זו מול שתי כתפיו והחשן נתון ממול לפניו כנגד לבו ושתי טבעות הקבועין (בכתף רצועה אחת בזו ואחת בזו)³⁰⁹ ושתי טבעות נתונים אל שתי קצות החשן, ושתי שרשרות קבועות בטבעות החשן אחד בכתף האחד ואחת בכתף השנית ואותן שתי שרשרות חולין³¹⁰ את החשן אחת בכתף השנית שמכניסין שתי השרשרות בטבעות הכתף וראשה האחר בטבעות החשן נימצא החושן תלוי לפניו על לבו ומלמטה מול חושן.....³¹¹ 107. הגוים כמספר דגלים: י"ב שבטים³¹² כנגד י"ב שבטים.³¹³ הגוים בשמות: קרייה כל אבן בשם חקוקות באותיות:³¹⁴ באותיות וי"א באותות ובנפל' וסמך שבלוחות, שבלוחות³¹⁵ בנס היו עומדים³¹⁶ בפתוחי שמיר: על ידי שמיר³¹⁷ נוצר מבראשית: שהוא אחת מעשרת דברים שנבראו בין השמשות בערב שבת בין השמשות ואלו הן המן והמטה והשמיר כו'.³¹⁸ 108. הצדיק בם לנושקי אפוד: הה"ד יעש אותו גרעון לאפוד וישם אותו בעירו עפרה ויוגו כל ישראל אחריו ויהי לו

- 304 זבחים פח ע"ב: ת"ר מעיל כולו של תכלת היה שנאמר ויעש את מעיל האפוד כליל תכלת (שמות לט) שוליו כיצד מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שזורין ועושה אותן כמין רימונים שלא פיתחו פיהן וכמין קונאות של קנסות שבראשי תנוקות ומביא שבעים ושנים זגין שבהן שבעין ושנים עינבלין ותולה בהן שלושים וששה בצד זה ושלשים וששה מצד זה.
- 305 שמות כח, לה.
- 306 זבחים פח ע"ב: מעיל מכפר על לשון הרע, אמר הקב"ה יבוא דבר שבקול ויכפר על מעשה הקול.
- 307 פלטרין – סחורה. ירושלמי ב"ק פ"ב, ה"ה (יא): אפיק פלטירא כפורה עבר חמרא ותבריה, וירושלמי ב"מ פ"ג, ה"ז (יג): בר נש דיהב לחבריה פליטרין בשוקא.
- 308 רש"י בפירושו לשמות כח, ד: ואפוד לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו ולבי אומר לי ... כמין סינר שחוגרות השרות. וההמשך דומה לפירוש רש"י שם, ו.
- 309 הושלם מספק.
- 310 סוף הרף והכל מטושטש. ספק: של חושן.....וירכסו את.
- 311 כאן הכתב מטושטש.
- 312 צ"ל: אבנים.
- 313 ספק וצ"ל: דגלים.
- 314 ובפירוש כת"י שר"ל, עמ' רטו, הערה יג: באותות באותיות, וי"א באותות ובנפלאות כדאמרינן מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים.
- 315 נכפל בטעות.
- 316 שבת קד ע"א.
- 317 סוטה מח ע"ב: אבנים הללו אין כותבין אותן בדיו משום שנאמר פתוחי חותם ... אלא כותב עליהם בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן. ת"ר שמיר זה ברייתו כשעורה ומששת ימי בראשית נברא.
- 318 אבות פ"ה, מ"ו.

רְבוּעַ זֶרֶת (עַל זֶרֶת וְאֶרֶג כְּאֶפֹד).	וְקִרְוֵעַ בִּלְבַּל (מְקוֹם חֲשׁוֹן כְּפֹל)
מִוְקַפֶּת פֶּז חֲקוּקוֹת שְׁמִיר.	וְכָל טוֹרֵי אֲבִי (אַחַת לְכָל שִׁבְט)
וּבִשְׂרָשָׁרוֹת גְּבוּלוֹת דְּבִקִּימוּ יִכְסֶה.	וְיִרְכָּסֶם (בְּטַבְעוֹת כְּחוּק) לֹא יִזַּח
(לְצִדֵּק בְּמִשְׁפָּט) מְעוֹתֵי מִשְׁפָּט.	(וְאוֹהֵב מִשְׁפָּט) קָרָא מִשְׁפָּט
(מֵאֶזֶן עַד אֶזֶן) מוֹל פָּנָי מִצְנַפֶּת.	וְיִר זֶהֱבָ שֶׁם עַל כְּפֶת תְּכֵלֶת

לגדעון ולב' למקש.³¹⁹ יבא אותו אפור ויכפר על מעשה אפור³²⁰ ותרפים³²¹ מחליפי בשור אוכל עשב: הה"ד וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב.³²² 113. זהב הוא קורא לציץ שזיר³²⁴ ונזר לשון אחד הוא וכת' ביה בציץ וישם את המצנפת על ראשו. וישם את המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש³²⁵ ובתחלה היה לובש מצנפת דכת' וישם את המצנפת על ראשו ואחרי כן וישם אל מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש.³²⁵ וכתבי ויהי על מצח אהרן.³²⁶ נמצא ציץ נתון על מצחו למטה מן המצנפת הא מה אני מקיים ועשית ציץ זהב טהור ושמת אותו על פתיל תכלת והיה על המצנפת³²⁷ שמשמע שהציץ נתנו על המצנפת הא כיצד על פתיל שכבר נאמר על המצנפת הא כיצד פתיל תכלת כפול היה קבע בציץ ובאמציעתו ועלה למעלה משפת הראש וקושרין אותו מאחרי עם הפתילים, משני קצותיו שבהן ובו קושרין באותו פתילין מאחרי ממול ערפו ולא יבדיל. נמצא ציץ כפול קשור מצנפת מלמעלה שלא יפול על עיניו וקשור משני קצותיו מאחרי של כהן גדול שלא ינוד הנה והנה³²⁸ וזהו שיסד זיר זהב על שם כיפת תכלת מול פני מצנפת. 114. זכר שם נערץ חקוק על ציץ נתנו על מצח מחובר לנזר וקרוע בלב.³²⁹ החשן היה כנגד לבו חקוק ולא היה בולט ונראה כאלו היה נקרע בתוך האפור. מקומו של חושן³³⁰ רבוע זרת: ארכו וזרת רחבו. וכל³³¹ טורי אבִי: כמו שמפור'.³³² מוקפת פז: שהיו חקוקות: בזהב על ידי פתוח שמיר.³¹⁷ 111. וירכסם: לשון וירכסו את החשן.³³³ ובשרשרות נראה כאלו הכל אחד.³³⁴ ובשרשרות גבולות: היה מחובר החשן בתוך האפור ולא יזח. דבקימו יכסה: על ידי השרשרות נרא' כאלו הכל אחד.³³⁴ כמפור' בפר' באתה תצוה.³³⁵ 112. קראו משפט: שנ' חשן משפט³³⁶ מעותי משפט: מכפר הוא על

- 319 שופטים ה, כו. ערכין טז ע"א: אפור מכפר על עבודה זרה דכתיב אין אפור ותרפים (הושע ג). ורבנו בחי בפירושו לשמות תצוה, עמ' רצו מוסיף: וכתבי ויעש אותו גדעון לאפור.
- 320 לא מצאתי דרש זה והדרש המקובל מביא הפסוק 'אין אפור ותרפים'. ובפירוש כת"י שר"ל, עמ' רטו, הערה יד: ובעל הפירוש כת"י... כתב הצדיק במ, הקב"ה מכפר בצדק האפור עון שנאמר ויעש אותו גדעון לאפור.
- 321 ותרפים - ראה ההערה הקודמת.
- 322 תהלים קו, כ.
- 323 ספקי: זרו; זהו.
- 324 לכאורה צ"ל: שזיר.
- 325 ויקרא ה, ט.
- 326 שמות כח, לה.
- 327 שמות כח, לו-לז.
- 328 ראה: רש"י בפירושו לשמות כח, לו. והעניין דומה בשנויי נוסח רבים.
- 329 מכאן חזור המפרש לפרש את הטורים הקודמים (אקרוסטיכון ו')
- 330 וכן הוא בפירוש כת"י שר"ל, עמ' רטו, הערה טו.
- 331 צ"ל: ובו.
- 332 שמות כח, יז: ומלאת בו מלאת אבן וכו'.
- 333 שמות כח, כח.
- 334 וכן הוא בפירוש כת"י שר"ל, עמ' רטו, הערה טז. והוא מוסיף כמפורש בפרשת תצוה.
- 335 שמות כח, כב-כח.
- 336 שמות כח, כט: ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחושן המשפט.

וְזָכַר שֶׁם נֶעְרַץ חָקוֹק עַל צִיץ	115
וְדוֹן טוֹמַאֲת דָּם וְקִמֵּץ וְנִסְכִּים	
(וּמִנְהוּ שְׁמוֹנָה לְגִדּוֹל בְּאַחֲיוֹ	
חֲגֶרֶם כְּדֵת לְבָשֶׁם פֶּסֶדֶר	
חֲנִיכְיוֹ אֶת תְּמִיד הַשָּׁחַר	
חֵילֶק נִירוֹת וְהַקְטִיר הַיָּטִיב	
חֵשׁ לִגְג הַפְּרוּוֹה לְבִי' טְבִילוֹת קֹדֶשׁ	120
נִתְּנוּ עַל מִצַּח מְחֻפֶּר לְנֹזֶר.	
יִרְצוּ בְּצִיץ וְיַעֲלוּ לְרָצוֹ.	
לְשֶׁרֶת וְלִשְׂאֹל בְּאוֹרִים וְתוֹמִים).	
וְיִקְדָּשׁ עוֹד יָדָיו וְרִגְלָיו.	
קִרְצוּ וְקִבֵּל דָּמוֹ בְּמִזְרָק.	
וְהַקְרִיב רֹאשׁ וְנִתְחַיֵּם, חֲבִיתִים וְנִסְךְ	
וְקִדָּשׁ יָדָיו וְרִגְלָיו וּפָשֶׁט	

המעוותים דיני אדם.³³⁷ 115. ודון טומאות דם וקומץ ונסכים ירצו בציצ ויעלו לרצו: דתניא³³⁸ על מה הציצ מרצה על הדם ועל הבשר ועל החלב שנטמא בין בשוגג בין במזיד, בין באונס בין ברצון. ותמיה אני שכאן לא הוזכרו קומץ ונסכים, ומאין שמרצה על הקומץ ונסכים שנטמאו.³³⁹ 117. חגרים כדת: לבשם בסדר ויקדש עוד ידיו ורגליו: שחמש טבילות ועשרה קדושין לכל טבילה הרא אפשטינה והרא אלבשינה כדאמרינ' במסכתין.³⁴⁰ 118. חניכיו: את תמיד השחר, קרצו וקבל דמו במזרק: זו היא עבודה הוא ששנינו³⁴² פרסו סדין של בוצ בינו לבין העם, ופשט ידיו³⁴³ וטבל עלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו. הביאו לו את התמיד קרצו ומירק³⁴⁴ אחר השחיטה³⁴⁵ על ידו וקבל³⁴⁶ את הדם במזרק.³⁴⁷ 119. נכנס להקטיר קטרת³⁴⁸ ולהיטיב את הנירות³⁴⁹ ולהקריב את הראש ואת הרגל³⁵⁰ ואת האברים ואת החביתים.³⁵¹ חביתי כהן גדול עשירית האיפה וסולת מנחת תמיד מחצ' בבקר ומחציתה בערב.³⁵² ועל משנה זו יסד חילק נירות והקטיר היטיב והקריב ראש ונתחיים, חביתים ונסך:³⁵³ נסכים של תמי'. קטרת של שחר,³⁵⁴ היתה³⁵⁵ בין דם לאברים. 120. חש לגג הפרווה לבי' טבילות קדש וקדש ידיו ורגליו וששט: אצל טבילה זו שניה הוא מזכיר שני קדושין. קדוש אפשיטה, וקדוש אלבישה, שעכשיו הוא

- ירושלמי יומא פ"ז, ה"ג, ערכין טז ע"א: חושן מכפר על הדינין (מטי הרין). 337
 יומא ז ע"א: על מה הציצ מרצה על הדם ועל הבשר ועל החלב שניטמא. ובתוספתא מנחות א, ו: על מה 338
 הציצ מרצה על הדם ועל הקמיצה ועל הנסכים. ויש נוסחאות שלא כתוב בהם וקומץ ונסכים.
 לפני המפרש לא היה נוסח התוספתא במנחות. 339
 יומא לב ע"א: אמר רב חסדא גמירי חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום. 340
 חסרה מלת 'יגישו'. 341
 יומא פ"ג, מ"ד. 342
 במשנה: וירד וכאן טעות מעתיק. 343
 במשנה: ומרק. ועיין ש"נ. בכת"י קופמן: ומירק. 344
 במשנה: שחיטה. 345
 במשנה: קבל, ועיין ש"נ. בכת"י קופמן וקבל. 346
 במשנה: וזרקו. 347
 במשנה נוסף: של שחר. 348
 במשנה: הנרות. 349
 במשנה חסר: ואת הרגל. ולא מצאתי נוסח זה בכתבייד אחרים. 350
 במשנה: החביתין. 351
 דברי המפרש המסביר את מלת 'חביתים' שבמשנה וכולל בתוכה את מנחת התמיד. ראה קהתי בפירושו 352
 ליומא ג, ד, עמ' כה.
 המפרש מתכוון כנראה לדיון בעניין הטבת הנרות שחלקן קרמה לקטורת. ראה יומא יד ע"ב, ופירוש 353
 המאירי המרחיב בעניין זה וכן קהתי לעיל.
 יומא פ"ג, מ"ה. 354
 במשנה: היתה קריבה. 355

(טָבֵל וְסָפַג וְעָטָה כְּלֵי בָד)
 טָהוֹר נִיגַשׁ אֶצֶל פֶּר מִמוֹנֵי
 טְמוּנוֹתָיו יִגְלֶה לְיוֹצֵר הַכֹּל
 טוֹב יִסְלַח לוֹ בְּהַתְּוֹדוֹתָיו
 וַיִּקְדָּשׁ עוֹד יָדָיו וְרַגְלָיו).
 הָעוֹמֵד בֵּין הָאוֹלָם וְלַמְּזוּבָּה.
 וְלֹא יִכְסֶה פֶשַׁע כִּי בִכָּף יָרוּחַם.
 בְּסִמְכוֹ יָדָיו וְרַגְלָיו עַל פָּרוֹ בְּכוֹבָד.

משנה מעבודה ומבגדי קדש לבגדי קדש אבל טבילה ראשונה שהיתה בחול על גב שער המים ר³⁵⁶ שהיה לובש בגדי חול אינו מקדש אלא לאחר טבילה כשרוצה ללבוש בגדי זהב וקתני פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם ופשט ירד וטבל ולא קתני פסר³⁵⁷ פרסו סדין של בוץ בינו לבין³⁵⁸ קדש ידיו ורגליו ופשט כענין ששונה בטבילה שנייה. וכן הפייט כשהוא בטבילה ראשונה אינו אומ' קדיש ידיו ורגליו. 122. טהור נִיגַשׁ אֶצֶל פֶּר מִמוֹנֵי. חֲגֵרָם כֹּדֶת לְבָשָׁם בְּסֹדֶר וַיִּקְדָּשׁ עוֹד יֶשׁ³⁶⁰ יָדָיו וְרַגְלָיו. טהור נִיגַשׁ אֶצֶל פֶּר מִמוֹנֵי הָעוֹמֵד בֵּין הָאוֹלָם וְלַמְּזוּבָּה. 123. טְמוּנוֹתָיו יִגְלֶה לְיוֹצֵר הַכֹּל וְלֹא יִכְסֶה פֶשַׁע כִּי בִכָּף יָרוּחַם. 124. טוֹב יִסְלַח לוֹ בְּהַתְּוֹדוֹתָיו בְּסִמְכוֹ יָדָיו וְרַגְלָיו³⁶¹ עַל פָּרוֹ בְּכוֹבָד: הֵינּוּ דִתְנִן³⁶² בָּא לוֹ אֶצֶל פָּרוֹ. וּפְרִי³⁶³ הִיָּה עוֹמֵד בֵּין הָאוֹלָם וְלַמְּזוּבָּה רָאשׁוֹ בְּדִרוֹם³⁶⁴ וּפְנֵי לַמַּעֲרָב וּפְנֵי לַמַּעֲרָב וּסְמֶךְ³⁶⁶ שְׁתֵּי יָדָיו עֲלֵיו וּמִתְוֹדָה. וְכֵן הִיָּה אֹמֵר. מִתְוֹדָה אָנָּה הָשֵׁם כו', וּמִפֶּרֶשׁ בְּגִמְרָא³⁶⁷ תָּנוּ רַבְנֵי כִּי־צִד מִתְוֹדָה אוֹר עֵיטִי פִשְׁעֵי וְחַטָּאתִי, וְכֵן בְּשַׁעִיר הַמִּשְׁתַּלַּח הוּא אוֹר וְהַתְּוֹדָה³⁶⁸ עֲלָיו אֵת כָּל עֲוֹנוֹת בְּנֵי וְאֵת כָּל פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל חַטָּאתָם,³⁶⁹ וְכֵן הִיָּה אֹמֵר אָנָּה הָשֵׁם חַטָּאתִי עֵוִיתִי פִשְׁעֵי לִפְנֵיךָ אֲנִי וְכִיתִי. אָנָּה כֶּשֶׁם כֶּפֶר נָא לְחַטָּאִים וּלְעֹנֹתֵי וּלְפִשְׁעֵים שְׁחַטָּאתִי וְשַׁעֲוִיתִי וְשִׁפְשַׁעֲתִי לִפְנֵיךָ אֲנִי וְכִיתִי, כִּכְת' בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֲבֹדךָ, כִּי בְּיוֹם זֶה יִכְפֹּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם לִפְנֵי יי'. וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בַּעֲזָרָה, כִּשְׁהֵי שׁוֹמְעִין אֵת הָשֵׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא פּוֹרֵשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בְּקִדּוּשׁ וּבִטְהָרָה הֵיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם וְאוֹמְרִים בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. וְאָף הוּא הִיָּה מִתְכַּוֵּן לְגַמּוֹר אֵת הָשֵׁם כִּנְגַד הַמְּבֹרָכִים וְאוֹמֵר לָהֶם תִּתְהַרְוּ. וְאֵתָה בְּטוֹכָךְ תַּעֲוֹרֵר רַחֲמֶיךָ וְסִלַּח לְאִישׁ חֲסִידֶיךָ. וְכֵן בְּמֹשֶׁה הוּא אֹמֵר נוֹשֵׂא עוֹן וּפֹשַׁע וְחַטָּאָה,³⁷⁰ דְּבַר ר' מֵאִיר וְחַכְמִים אוֹר³⁷¹ אֵילֹו וְדוֹנוֹת וְכך³⁷² הוּא אוֹר הַכֶּרֶת תִּכְרַת הַנֶּפֶשׁ הִיא עוֹנָה בַּה³⁷³

- 356 גרש על הריש, לסימן מחיקה.
 357 גרש על 'פסר' לסימן מחיקה.
 358 חסרה מלת 'העם'.
 359 המעתיק טעה וכתב פיסקא זו ואחריכך חזר ל'חגרים כדת'.
 360 גרש על 'יש' לסימן מחיקה.
 361 מלת 'ורגליו' טעות הסופר המעתיק.
 362 יומא פ"ג, מ"ח.
 363 במשנה: ופרו, ועיין ש"נ. בכת"י קופמן: ופר.
 364 במשנה: לדרום, ועיין ש"נ. בכת"י קופמן: דרום, ובכת"י מינכן: בדרום.
 365 במשנה: עומד במזרח.
 366 במשנה: וסומך, ועיין ש"נ. בכת"י קופמן: וסמך.
 367 יומא לו ע"ב.
 368 במקרא ובגמרא: והתודה.
 369 ויקרא טז, כא.
 370 שמות לד, ו.
 371 חסרה מלת 'עונות'.
 372 צ"ל: וכן.
 373 במדבר טו, לא.

125	יְקִיפוּהוּ סָגֵן וְרֹאשׁ בֵּית אֵב יִמְצָא שְׁנֵי שְׁעִירִים יִטְרֹף בָּהּ וַיַּעַל גּוֹרְלוֹת יִמְינוּ אִם תַּעַל גּוֹרֵל שְׁעִיר עֹם כַּעֲלוֹתוֹ בִּיד הַשְּׁמָאֵלִית כֹּה־נִתְּנָם עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים	וּבֹא לְשַׁעַר (הַתְּנֶה) לְמִזְרַח עֲזָרָה וְגוֹרְלוֹת זָהָב נְתוּנִים בְּקִלְפִי זֶה לְשֵׁם נַעֲרָץ וְזֶה לְגִזְיָרָה סָגֵן יִשְׁמַע לוֹ בְּגִיל הַגִּבָּה יִמְיָנָהּ. רֹאשׁ בֵּית אֵב יִשִּׁיחַ הַגִּבָּה שְׁמָאֵלָהּ הַזִּכִּיר קוֹל רָם זֶה לְשֵׁם חֲטָאֵת
130		

וכן הוא אר' פשעים אלו המרדים. וכן הו' ³⁷⁴ מלך מואב פשע. ³⁷⁵ ואר' או תפשע לבנה. ³⁷⁶ חטאים אלו שגגות. וכן הוא אר' נפש כי תחטא בשגגה ³⁷⁷ ומאחר שהתורה על הזדונות חוזר ומתורה על השגגות אלא אר' חטאתי עויתי פשעתי. וכן ברור הוא אומ' חטאנו העוינו עם אבותינו והרשענו ומרדנו ³⁷⁸ אלא מה הוא שאמ' משה נושא עון ועובר על פשע וחט' ונקח ³⁷⁹ אמ' משה כו' והמשנה שנה כר' משה ³⁸⁰ ופייט שיסד פיוט זה סבר לה כרבנן ססירד הירדי כרבנן. ³⁸¹ 125. יקפיהו סגן וראש בית אב ובא לשער למזרח עזרה. 126. ימצא שני שעירים וגורלות זהב נתונים בקלפי. 127. יטרף בה ויעל גורלות זה לשם נערץ וזה לגזירה. 128. ימינו אם תעל גורל שער עם סגן ישמע לו בגיל הגבה ימינך. 129. בעלותו ביד השמאלית ראש בית אב ישיח הגבה שמאלך. 130. כהנתנם על שני השעירים הזכיר קול רם זה לשם חטאת: זהו ששנינו ³⁸³ בא לו למזרח עזר' ³⁸⁴ לצפון המזבח, הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו. ושם שני השעירים, ³⁸⁵ וקילפ' ³⁸⁶ שם ³⁸⁷ היתה שם ובה שני גורלות של אשכורע ³⁸⁸ ועשאי' ³⁸⁹ רבן גמליאל ³⁹⁰ של זהב וה' מזכירין ³⁹¹ אותו לשבח. טרף ³⁹² בקילפ' ³⁹³ והעלה

374	חסרה מלת 'אומר'.
375	מ"ב ג, ז.
376	שם, ת, כב.
377	ויקרא ד, ב.
378	דניאל ט, ה: חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו. ודוד אמר (בתהלים קו, ו): חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו. ובש"כ כד, יו: אנכי חטאתי ואנכי העויתי. ולא מצאתי את הנוסח שהביא המפרש בשם דוד. ובגמרא: וכן ברור הוא אומר חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו, וכן בשלמה הוא אומר חטאנו והרשענו ומרדנו וכן בדניאל הוא אומר חטאנו והעוינו והרשענו ומרדנו, והמעתיק שיכש.
379	במדבר יד, יח: נשא עון ופשע ונקח. והמפרש שנה את לשון הכתוב והשתמש בדברי הנביא מיכה ז, יח: נשא עון ועבר על פשע. וראה שבת קכח ע"א תוספות ד"ה וקם לו.
380	צ"ל: כר' מאיר, וטעות סופר יש כאן.
381	המפרש נשען על לשון הגמרא במסכת יומא לו ע"ב בשינויים.
382	בכתה"י גרשם 'ומצא'.
383	יומא פ"ג, מ"ט. ועיין ש"נ.
384	במשנה: העזרה.
385	במשנה: שעירים.
386	במשנה: וקלפי.
387	במשנה: ליתא.
388	במשנה: של אשכורע היו. ועיין ש"נ.
389	במשנה: ועשאן.
390	במשנה: בן גמלא. ועיין ש"נ.
391	במשנה: והיו מזכירין. ועיין ש"נ.
392	שם פ"ד, מ"א.
393	במשנה: בקלפי.

פִּינָן וּבָא לוֹ אֶצֶל פֶּרוֹ שְׁנִיָּה לְהַתְנוּדוֹת עוֹן חֲטָאת וּפְשָׁע.
 (כָּבֵשׁ יִדְיוֹ וְרַגְלָיו בֵּין קֶרְנָיו בְּכֶבֶד לְהַתְנוּדוֹת עוֹד עוֹן בֵּיתוֹ וּמִטְהוֹ.)
 וכך היה אומ' אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך אני
 וביתי (ובני אהרן עם קדושך) אנא בשם כפר נא לחטאים
 ולעוונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך אני
 וביתי ובני אהרן עם קדושך ככת' בתורת משה עבדך
 כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יי'.
 והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את השם
 הנכבד והנורא מפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה,

גורלות³⁹⁴ אחד כת' בוי³⁹⁵ לשם ואחר כתיב' בוי³⁹⁶ לעזאזל ואם³⁹⁷ של שם עולה בימינו סגן או³⁹⁸ אישי כהן
 גדול הגבה ימינך ואם בשמאל עליה³⁹⁹ בית אב או⁴⁰⁰ אישי כהן גדול הגבה שמאלך. נתנם⁴⁰¹ על שני
 השעירים ואומ' ליי' חטאת ר' שמעון⁴⁰², לא היה צריך⁴⁰³ חטאת אלא ליי'. והן עונין אחריהן ברו' שם כבוד
 מלכותו לעולם ועד. תנו רבנן⁴⁰⁴ עשר פעמים מזכיר כהן גדול את השם בו ביום שלש בידיו ראשון ושלש
 בידיו שני ואחת בגורלות ושלש בשעיר המשתלח⁴⁰⁵ וכבר אמ' אנא⁴⁰⁶ השם ונשמע קולו בבקעת⁴⁰⁷ יריחו.
 אמ' רבא בר חנא א"ר יוחנן⁴⁰⁸ מירושלי' ועד יריחו עשר פסאות⁴⁰⁹ וזהו שיסד הזכיר קול רב זה לשם
 חטאת. 131. כיון ובא לו אצל פרו שניה פעם שניה להתנודות עון חטאת ופשע: זהו ששנינו⁴¹⁰
 בא⁴¹¹ אצל פרו שניה וסמך⁴¹² שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומ' כו' עד בני אהרן עם קדושך. תנא רבי
 ישמעאל⁴¹³ כך⁴¹⁴ מדת הדין נוהגת,⁴¹⁵ מוטב יבוא זכאי ויכפר על החיוב⁴¹⁶ ואל יבוא חייב ויכפר על

במשנה: שני גורלות.	394
במשנה: עליו.	395
במשנה: ואחד כתוב עליו.	396
במשנה: אם.	397
במשנה: הסגן אומר לו.	398
במשנה: ואם של שם עלה בשמאלו ראש.	399
במשנה: אומר לו.	400
במשנה: נתנו. ועיין ש"נ.	401
ר' ישמעאל אומר. ועיין ש"נ.	402
חסרה מלת 'לומר'.	403
יומא לס ע"ב.	404
בגמרא: ושלשה בשעיר המשתלח ואחד בגורלות.	405
בגמרא חסר 'אנא' ונוסף בצד מן הגמרא שם, כ ע"ב.	406
בגמרא: ביריחו.	407
בגמרא חסר א"ר יוחנן. ונמצא בכת"י מינכן.	408
בגמרא: פרסאות.	409
יומא פ"ד, מ"ב.	410
במשנה: בא לו.	411
במשנה: וסומך. ועיין ש"נ.	412
יומא מג ע"ב: ושם תנא רבי רבי ישמעאל.	413
בגמרא: כך היא.	414
בגמרא נותנת, ובכת"י מינכן נוהגת.	415
צ"ל: החייב.	416

היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם
כבוד מלכותו לעולם ועד. ואף הוא היה מתכוין לגמור
את השם כנגד המברכים ואומר להם תטהרו. ואתה בטובך
תעזור רחמך וסלח לאיש חסידך.

לְשַׁחֲטוֹ נִפְנָה וְקָבַל דָּמוֹ וְצִיָּוָה לְמִוְרָסוֹ בְּרוּבֵד הַחֵיכָל
לְמִזְבֵּחַ מוֹקֶדֶה עָלָה וְהִקִּיף וּבִידּוֹ מַחְתֵּת זֶהָב שְׁחוּט
לִזְחָשׁוֹת חֲתָה מִפְּנֵי מַעְרֵב וַיִּרֶד וְשָׁמָּה בְּרוּבֵד הָעֵץ

135

החייב. 133. לשחטו נפנה וקבל דמו וציווה למורסו ברובד החיכל: הוא ששנינו⁴¹⁷ שחטו וקבל דמו במזרק⁴¹⁸ ונותנו⁴¹⁹ למי שממרס⁴²⁰ בו על הרובד שביעי⁴²¹ שבהיכל כדי שלא יקרוס⁴²² את הדם. 134. למזבח מוקדה עלה והקיף ובידו מחתת זהב שחוט: זהו ששנינו⁴²³ נטל את⁴²⁴ המח' ועלה בראש⁴²⁵ המזבח. 135. וחתה וירד והניחו על הרובד⁴²⁶ שבעזרה וזהו וירד ושמה ברובד העץ. ובכל⁴²⁷ יום חותה⁴²⁸ בשל כסף, ומערה בשל זהב⁴²⁹ והיום חותה בשל זהב ובה הוא⁴³⁰ מכניס. בכל יום זהבה⁴³¹ ירוק, והיום זהבה⁴³² אדום. לזחששות חתה מפני מערב: כלפי צד מערבי של מזבח שאותו צד היה מלפני יי' שלא יהא חותה מצד מערבי מזרחי של מזבח שאין בה מלפני יי' כדגרסינן במסכתין בגמרא. איש⁴³³ במחתה מניין ודין הוא נאמרה קטורת ונאמ' איש⁴³⁴ במחתה מה להלן על המזבח החיצון אף כאן על מזבח כלך לדרך זו נאמרה אש בקטרת כלומ' בקטרת שבכל יום ונאמ' אש במחתה מה להלן בסמוך לו דהיינו על מזבח העלה שסמוכה להיכל אף כאן בסמוך לו דהיינו על מזבח העלה שסמוכה שסמכה⁴³⁵ להיכל שהי' סמוכה ביום הכפורים, איש⁴³⁶ שמזבח החיצון ת"ל ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני יי'. איזהו דבר שמקצתן לפני יי' ואין כו' לפני יי' הוי או' זה מזבח החיצון שער מערבי שכן לפני יי' ולא מזרחי ואיצטריך למכתב מלפני יי' דאי כת' רחמנא מעל המזב' דאי כתב רחמנא מעל המזבח, הנה⁴³⁷ אמינא מאי מזבח מזבח

- 417 יומא פ"ד, מ"ג.
418 במשנה: וקבל במזרק את דמו. ועיין ש"נ.
419 במשנה: ונתנו.
420 במשנה: למי שהוא ממרס. ועיין ש"נ.
421 במשנה: הרביעי, וכאן טעות סופר.
422 במשנה: יקרוש. וליתא את הדם. ועיין ש"נ.
423 יומא פ"ד, מ"ג.
424 במשנה: נטל מחתה. ועיין ש"נ.
425 במשנה: לראש.
426 במשנה: הרביעי. ועיין ש"נ.
427 יומא פ"ד, מ"ד.
428 במשנה: היה חותה. ועיין ש"נ.
429 במשנה: בתוך של.
430 במשנה: היה. ועיין ש"נ.
431 במשנה: היה זהבה.
432 במשנה ליתא מלת 'זהבה'.
433 יומא מה ע"ב, וראה השינויים בגוף הגמרא.
434 היינו: אש, והוא כתיב מלא.
435 נכפל בטעות.
436 לא מוכן הקשר ליום הכפורים.
437 צ"ל: הוה.

לְפָנָיו יִבְיִלוּ כִּף הַזֹּהֵב וְהַמָּגִיס אֲשֶׁר בָּהּ קִטְרֶת הַדֶּקֶה
מִלֵּא חֲפָנָיו וְנָתַן לְתוֹךְ כֶּף נִטְלָה (בְּשִׂמְלֵאל וּמַחְתָּה בְיָמִינוּ).
מִהֶלֶךְ בְּהִיכַל עַד (בּוֹא לְפָרֶכֶת צוֹעֵד בְּקֶרֶבָם עַד בּוֹא לְאֶרֶז גֶּשֶׁת לְאֶרֶז).
מַחְתָּה שָׁם בֵּין שְׂדִים, בֵּין שְׁנֵי בְדֵי אֶרֶז, אִם אֵין בְּאֶרֶז בְּאֶבֶן שְׂתִיָּה

הפנימי כתי' רחמנא מלפני ואי כתי' רחמנא מלפני יי', הוה דוקא מלפני יי', אבל מהאי גיסא ומהאי מצד צפון ומצד צפון⁴³¹ ומצד דרום שהמזבח רוחב יתר על רוחב פתח ההיכל⁴³⁸ אימ' לא וכו'. 136. לסניו יובילו כף הזהב והמגיס אשר בה קטרת הדקה. 137. מלא חפניו ונתן לתוך כף נטלה: הוא ששני⁴³⁹ הוציאו לו הכף את⁴⁴⁰ המחטה, וחפן מלא חפניו ונתן לתוך כף⁴⁴¹ והכף⁴⁴² עשויה כזה ששלוש כתלים היה וכותל רביעי פתוח שכשניעמוד לפני ו⁴⁴³ לפניו שיהא יכול להריק לתוך חפניו (הקטרת)⁴⁴⁴ ולחזור וליתן קטר' שבחפניו על (הגחלים)⁴⁴⁵ וכך היה מידתה. נטל את המחטה (בימינו ואת הכף)⁴⁴⁶ בשמאלו⁴⁴⁷ מהלך בהיכל עד: שגייע⁴⁴⁸ לבין שתי (הפרוכות)⁴⁴⁹ המברילות בין הקדש ובין קדש הקדשים חיצונה פרופה⁴⁵⁰ מן הדרום והפנימית מן הצפון. ומהלך ביניהם⁴⁵¹ עד שמגיע⁴⁵² לארון. הגיע לארון⁴⁵³ את המחטה בין שני שדים⁴⁵⁴ בין שני הברים. צבר את הקטרת על גבי גחלים ונתמלא הבית⁴⁵⁵ עשן יצא ובא לו דרך כניסתו⁴⁵⁶ מתפלל⁴⁵⁷ תפל' קצרה בבית החיצון בהיכל⁴⁵⁸ ולא היה צריך⁴⁵⁹ מאריך שלא ה⁴⁶⁰ מבעית ישר⁴⁶¹. משניטל הארון אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים⁴⁶² ואבן⁴⁶³ שתיה היתה נקראת גבוה⁴⁶⁴ מן הארץ, שלש אצבעות ועליה נותן⁴⁶⁵ ודוה שיסר. 139. מחטה שם בין שדים, בין שני בדי ארון, אם

- 438 לא מצאתי דרשה זו.
439 יומא פ"ה, מ"א, מ"ב. בשינויי לשון.
440 במשנה: את הכף ואת.
441 במשנה: הכף.
442 דברי המפרש.
443 מחוק והשלמתי.
444 עד כאן דברי המפרש.
445 מחוק והשלמתי על-פי המשנה.
446 במשנה: היה מהלך. ועיין ש"נ.
447 במשנה: עד שמגיע.
448 במשנה: החיצונה היתה פרופה.
449 המפרש דילג על קטע מן המשנה.
450 במשנה: עד שהוא מגיע.
451 במשנה: נותן.
452 יומא נד ע"א: ונראין כשני דדי אשה, וראה הערת שד"ל, עמ' רטז, הערה לד.
453 במשנה: כל הבית כולו. ועיין ש"נ.
454 במשנה: בדרך בית כניסתו. ועיין ש"נ.
455 במשנה: ומתפלל. ועיין ש"נ.
456 במשנה: ליתא מלת בהיכל.
457 במשנה: ולא היה מאריך.
458 גרש על הה' לסימן מחיקה.
459 במשנה: שלא להבעית את ישראל.
460 במשנה: ראשונים. ועיין ש"נ.
461 במשנה: ליתא מלת ואבן.
462 במשנה: גבוהה. ועיין ש"נ.
463 במשנה: היה נותן.

140	מַעֲרָה קִטְרֶת בֵּין שְׁנֵי גַחְלֵי אֵשׁ נִבְחַל לְשׁוּעַ בְּקוֹצֵר הַחֵיכַל (גַּם לְמִמָּרְס) הִגִּישׁ דָּם פֶּר וְאֵיל נִכַח הַכִּפֻּרֶת הַזֶּה בְּאַצְבָּע נָתַנוּ עַל כֵּן זֶהָ בְּהֵיכַל סוֹבֵב כְּדָרְכּוֹ וְעוֹמֵד בְּעַמּוּד שָׁמוּ עַל כֵּן שְׁנֵי בְּהֵיכַל סֵפֶר וְהַזֶּה מוֹל אֲרוֹן חוּצָה סֵר וְהַחֲלִיפוּ בָדָם הַשְּׁעִיר עָשָׂאוּ בְּתַעֲרוּבַת חֲטָא' אַחַת עַל קְרָנוֹתָיו הַזֶּה בְּאַצְבָּע סָבִיב עַל צִלַע מִזְרַח (גִּמְר) חֲטוּיו עַת גָּמְרוּ בָּא אֶל הַשְּׁעִיר הַחִי	כִּסְּפָה עֲנָן צִידֵד וַיֵּצֵא לְכָל רְדוֹת עִם הַקֹּדֶשׁ רֵב בְּשָׁעִיר נָטַל וְנִכְנַס וְקָם לְבֵין הַבָּדִים. אַחַת לְמַעַלָּה וְשֹׁבַע לְמַטָּה כְּמַצְלִיף. שָׁחַט שְׁעִיר עִם וְקָבַל דָּמוֹ. וְהַצְלִיף מִמֶּנּוּ בְּמִשְׁפֹּט דָּם פֶּר. נָטַל דָּם פֶּר וּבָא לְפָרוֹכֶת. אַחַת לְמַעַלָּה וְשֹׁבַע לְמַטָּה כְּמַסְפֵּר. וַיַּפְעֵל בּוֹ כִּסְדֵּר הָרָאשׁוֹן. וַיֵּצֵא לְמוֹזְבַח הַזֶּהָב לְחֲטָאוֹ. עַל אֲרֻבַּעַת רַבְעִיו וְחֲטָאוֹ וְהַזֶּה שֹׁבַע עַל טְהָרוֹ וְסִמּוֹ יִדְּיו וְרַגְלָיו עוֹל לְהַתְּנוּדוֹת בְּעַד עָם
-----	--	--

אין בארון באבן שתייה. 140. מערה קטרת בין שני גחלי אש. כיסה ענן צידד ויצא: זהו שנינו⁴³⁹ יצא ובא לו דרך כניסתו⁴⁵⁴ שהיו פניו⁴⁶⁴ כלפי שכינה ואמרי' בגמרא⁴⁶⁵ וכן כהנים בדרך עבודתן ולוים בדוכנן כשהיו נפטרין לא מחזורים אלא מצדדים פניהם והולכין. 141. נבחל לשווע בקוצר⁴⁶⁶ החיכל לבל רדות עם הקדש רב בשעיר⁴⁶⁷: כך היה תפילתו של כהן גדול ביום הכפורים 'הי רצון שלא יגביהו עמך סררה'⁴⁶⁸ זה על זה. 142. הגיש דם פר ואיל נטל ונכנס וקם לבין הבדים. 143. נבחל הכפרת הזה באצבע אחת למעלה ושבע למטה כמצליף. 144. נתנו על כן זהב בהיכל שחט שעיר עם וקבל דמו. 145. סובב כדרכו ועומד בעמדי והצליף ממנו במשפט דם פר. 146. שמו על כן שני בהיכל נטל דם פר ובא לפרוכת. 147. ספר והזה מול ארון חוצה אחת למעלה ושבע למטה במספר. 148. סר והחליפו בדם השעיר ויפעל בו כסדר הראשון. 149. עשאו בתערובת חטא' אחת ויצא למוזבח הזהב לחטאו. 150. על קרנותיו הזה באצבע סביב על ארבעת רבעיו וחטאו. 151. על צלע מזרח חטויו והזה שבע על טהרו. 152. עת גמרו בא אל השעיר החי וסמך ידיו ורגליו⁴⁷⁰ עו ל⁴⁷¹ להתנדות בעד עם: וכך היה או' הכל על סדר המשנה ששנינו⁴⁷² נטל את הדרם ממי שהיה ממרס בו נכנס למקום שנכנס ועמד למקום⁴⁷³ שעמד והזה ממנו אחת למעל' ושבע למטה ולא היה מתכין⁴⁷⁴ לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף. וכך היה מונה אחת ואחת

464 ספק: עש.

465 יומא נג ע"א.

466 נכפל בטעות.

467 צ"ל: בצעיר.

468 וכך (סררה) בויק"ר כת"י מינכן 117 (כ), ותיקן-132(ו), פאריז 149(פ).

469 ירושלמי יומא פ"ה: רבנן דקסרין אומרין ועל עמך ישראל שלא יגביהו שררה זו על גב זו. ובויק"ר פ"כ, ד (מרגליות תנה-ו). וראה שד"ל, עמ' רטו, הערה ז.

470 מלת 'ורגליו' טעות סופר, משגרת לשון המעתיק.

471 כך נרשם בכתה"י, וצ"ל: עליו.

472 יומא פ"ה מ"ג.

473 במשנה: במקום. ועיין ש"נ.

474 צ"ל: מתכוין, ובמשנה: מתכוין להוות.

וכך היה או' עזו פשעו חטאו לפניך עמך בית ישר' אנא השם כפר נא לעונות ולחטאים שעו ושפשעו ושחטאו לפניך עמך בית ישר', אנא השם כפר, ככת' בתורתך משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'.

כו' שנים ואחת ושלש כו'. יצא והניחו על כן הזהב שקיה⁴⁷⁵ בהיכל הביאו⁴⁷⁶ את השעיר ושחטו וקבל⁴⁷⁷ את דמו⁴⁷⁸ שנכנס עמד למקום⁴⁷⁹ שעמד והזה ממנו אחת למעלה ושבע למט' ולא היה מתכוין להוות לא למעלה⁴⁸⁰ אלא כמצליף וכן ה' מונה כו'.⁴⁸¹ יצא והניחו על כן השני שהיה בהיכל⁴⁸² נטל דם הפר והניח דם השעיר נטל דם הפר⁴⁸³ והזה ממנו על הפרכת כנגד⁴⁸⁴ הארון מבחוץ אחת למעלן ושבע למטן⁴⁸⁵ אלא כמצליף. וכן מונה כו'.⁴⁸¹ נטל דם השעיר⁴⁸⁶ והז' ממנו על הפרכת שכנגד הארון⁴⁸⁷ אחת למעלה ושבע למטה. ולא⁴⁸⁸ היה מתכוין לא למעלן ולא למטה אלא כמצליף.⁴⁸⁸ עירה דם הפר לתוך דם השעיר ונתן את כלי המלא המ'⁴⁸⁹ לתוך דם השעיר הריקן⁴⁹⁰ ויצא המזב' שהוא לפני יי'⁴⁹¹ זה מזבח הזהב על קרנותיו נתן באצב סביב על ארבעת רבעיו וחטיו.⁴⁹² התחיל⁴⁹³ מחטא ויורד מהיכן הוא יתחיל⁴⁹⁴ מקרן מזרחית צפונית⁴⁹⁵ מערבית דרומית דרומית מזרחית וכך שנינו במשנתנו⁴⁹⁶ מק' שהוא מתחיל בחטאות⁴⁹⁶ על מזבח החיצון שם⁴⁹⁷ היה גומר על מזבח הפנימית⁴⁹⁸ ר' אליעזר או' במקומו היה עומד ומחטא. על⁴⁹⁹ כולן הוא נותן מלמטן למעלה⁵⁰⁰ חוץ מזה שהוא נותן למעלן למטה.⁵⁰¹ הזה⁵⁰² על טהרו של מזבח שבע פעמים. עת

- 475 במשנה: שבהיכל. ועיין ש"נ.
 476 יומא פ"ה, מ"ד, במשנה: הביאו לו.
 477 במשנה: שחטו וקבל במזרק. ועיין ש"נ.
 478 חסר: ונכנס למקום.
 479 במשנה: ועמד במקום.
 480 במשנה נאמר עוד: ולא למטה.
 481 במשנה: וכך היה מונה.
 482 במשנה נאמר עוד: רבי יהודה אומר לא היה שם אלא כן אחד בלבד.
 483 במשנה ליתא ונכפל בטעות, או לפנינו תוספת ביאור למשנה.
 484 במשנה: שכנגד.
 485 במשנה: אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכוין וכו'.
 486 במשנה נאמר עוד: והניח דם הפר.
 487 במשנה נאמר עוד: מבחוץ.
 488 במשנה ליתא, ונרשם: וכו'.
 489 גרש על המ' לסימן מחיקה.
 490 במשנה: ונתן את המלה בריקן.
 491 במשנה: ויצא אל המזבח אשר לפני ה'.
 492 המפרש חזון ומצטט קטע מן הפיוט שכתב כבר למעלה, בשינויים קלים: 'נתן' במקום: 'הזה', 'ארבע' במקום 'ארבעת', 'וחטיו' במקום 'וחטאו'.
 493 יומא פ"ה, מ"ה.
 494 במשנה: מתחיל.
 495 במשנה נאמר עוד: צפונית מערבית.
 496 במשנה: בחטאת.
 497 במשנה: משם. ועיין ש"נ.
 498 במשנה: הפנימי.
 499 במשנה: ועל.
 500 במשנה: מלמטה למעלה.
 501 במשנה: מלמעלה למטה.
 502 המפרש חזון ומצטט קטע מן הפיוט שכתב כבר למעלה בשינויים.

(והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את השם הנכבד והנורא מפורש יוצא מפי כהן גדול בקדשה ובטהרה, היו כורעים ומשתחווים ונופלים על פניהם ואומרי) ברוך שם כבוד מלכותך לעולם ועד. (ואף הוא היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכים ואומ' להם תטהרו. ואתה בטובך תעזור רחמיך וסלח לעדת ישורון).

פָּקְדוּ לְשַׁלְחוּ בְיַד אִישׁ עֵתִי עָמוּס עֲזֹנוֹת אוֹם וּפְשָׁעֶיהָ.
פָּנִיו שָׁם בְּפֶר וּבְשָׁעִיר קָרַעַם וְהוֹצִיא חֲלָבָם וְהִקְטִיר.
פָּרְחֵי כְהוֹנָה יִסְבְּלוּן כְּמוֹטוֹת וַיִּשְׁרְפוּ מַחוּץ לַמִּחְנָה לְעִיר עוֹר (וּבָשָׂר) וּפָרֶשׁ. 155

גומרו בא לו אצל פרו⁵⁰³ השעיר החי וסמך שתי ידיו עליו ומתודה וכך היה או⁵⁰⁵ עוו פשעו חטאו לסניך עמך בית ישראל, אנא השם כפר נא לעונות ולחטאים שעוו ושפשעו ושחטאו לסניך עמך בית ישראל, אנא השם כפר, בכת' בתורתך⁵⁰⁴ משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'. והם או' אחריו ברוך שם כבוד מלכותך לעולם ועד. ובעי בגמרא⁵⁰⁶ ואלו בני אה' לא קאמ' מאן תנא אמ' ר' יהודה⁵⁰⁷ דלא כר' יהודה האמ' יש להם כפרה בשעיר המשתלח אביי אמ' אפי' תימ' ר' יהודה אטו כהנים מי נפקי להו מכלל עמך בית ישראל⁵⁰⁸ 153. פקדו לשלחו ביד איש עתי עמוס עונות אום ופשעיה. 154. פניו שם כפר ובשעיר קרעם והוציא חלבם והקטיר: זו היא ששנינו⁵⁰⁹ מסרו למי שמוליכו⁵¹⁰ וכו'. בא לו⁵¹¹ אצל הפר ואצל השעיר הנשרפים, קרעם ומוציא את אמוריהן. 512. נתנו במגס⁵¹³ והקטירן על גבי המזבח. קלען במקלות לביט השריפה. 155. פרחי כהונה יסבולון כמוטות: מיקרי ירושלים⁵¹⁵ היו מלוין אותו עד סוכה ראשונה. 516. עשר סוכות מירושלים ועד צוק. על כל סוכה או⁵¹⁷ הרי מים והרי מזון. תנא⁵¹⁸ מעול' לא נצרך לכך אלא שאין דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו. וישרפו מחוץ למחנה לעיר עורל⁵¹⁹ ופרש. ההד⁵²⁰ ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקדש אל

- 503 'פר' – טעות סופר בשל שגרת לשון.
504 צ"ל: בתורת.
505 כדברי רבי מאיר ביומא לו ע"ב.
506 יומא סו ע"א.
507 צ"ל: ר' ירמיה.
508 בגמרא: אטו כהנים לאו בכלל עמך ישראל נינהו, ובכת"י כנוסח המפרש.
509 יומא פ"ו, מ"ג.
510 במשנה: שהיה מוליכו. ועיין ש"נ.
511 שם, שם, מ"ז.
512 במשנה: פר ושעיר הנשרפין קרעו והוציא את אימוריהן. ועיין ש"נ.
513 במשנה: נתנו במגיס. ועיין ש"נ.
514 במשנה: במקלות, ובכת"י קופמן: במקלות, וכן במשנה שבירושלמי, וכן ברע"ב. ועיין במלאכת שלמה, ולשון: 'כמוטות' מרמז על גירסת 'במקלות'.
515 יומא פ"ו, מש' ד"ה.
516 במשנה: הראשונה.
517 במשנה: על כל סוכה וסוכה אומרים לו.
518 יומא סו ע"א.
519 צ"ל: עור.
520 ויקרא סו, כז.

מְנִיפֵי צְנִיפּוֹת זֶה לָזֶה יִבְשֻׁרוּ.	פֶּשֶׁט שְׁעִיר לְרֹאשׁ הַמְדַּבֵּר
וְלִהְתַּנְאוֹת בְּמַלְבוּשׁ יִקְרוּ.	צָהַל לְהִרְאוֹת עוֹשֵׁר תַּפְאֲרָתוֹ
וּפֶשֶׁט כָּלִי בַד וְעֵטָה כְּסוּתוֹ.	(צַעַד) וְקֹדֶשׁ יָדָיו וְרִגְלָיו
וְיִרְגַּל בְּפֶה חֹזֵק הָעֵשׂוֹר.	צוּי סֵדֶר יוֹדִיעַ לַעֲדָה
וְיִרְדּוּ וְטָבַל (וְעָלָה) וְסָפַג.	צוּרֶה בְּרֻכּוֹת הַשָּׁלִים וּפֶשֶׁט
וְיִקְדֹּשׁ עוֹד יָדָיו וְרִגְלָיו.	קְדוּשַׁת בְּגָדֵי זֶה לְבֶשׂ

160

מחוץ למחנה וכו'. 156. פֶּשֶׁט שְׁעִיר לְרֹאשׁ הַמְדַּבֵּר מְנִיפֵי צְנִיפּוֹת זֶה לָזֶה יִבְשֻׁרוּ: הוא ששנינו⁵²¹ אמרו לו לכה גדול הגיע שעיר למדבר ומנין היו יודעים הגיע שעיר⁵²² דורכיות⁵²³ היו עושין ומיניפין היו⁵²⁴ בסודרין ויודעין שהגיע שעיר למדבר. 157. צָהַל לְהִרְאוֹת עוֹשֵׁר תַּפְאֲרָתוֹ וְלִהְתַּנְאוֹת בְּמַלְבוּשׁ יִקְרוּ. 158. וְקֹדֶשׁ יָדָיו וְרִגְלָיו וּפֶשֶׁט כָּלִי בַד וְעֵטָה כְּסוּתוֹ. 159. צוּי סֵדֶר יוֹדִיעַ לַעֲדָה וְיִרְגַּל בְּפֶה חֹזֵק הָעֵשׂוֹר: הוא ששנינו⁵²⁵ בא לו כהן גדול לקרות אם רוצה⁵²⁶ בבגדי בוך קרא ואם לאו⁵²⁷ קורא באציטלית לבן משלו. חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותן⁵²⁸ לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן⁵²⁹ לכהן גדול והכהן⁵³⁰ גדול עומד ומקבל וקורא⁵³¹ אחרי מות, אך בעשור וגלל ספר⁵³² ומניחו בראשו⁵³³ בחיקו וא' יותר ממה שקרית⁵³⁴ לפניכם כתיב⁵³⁵ ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה. 160. צוּרֶה בְּרֻכּוֹת הַשָּׁלִים וּפֶשֶׁט הוא ששנינו⁵²⁷ בעשור שבחומש הפקודים קורא על פה ומברך עליה⁵³⁶ על העבו' ועל ההודאה ועל מחילת העון ועל ירושלים ועל ישר' ועל הכהנים ועל שאר התפלה. מיפר' בגמרא⁵³⁷ על התורה כדרך שמברכים בבית הכנסת ועל העבודה ועל ההודאה ועל מחילת העון כתיקנה ועל המקדש בפני עצמו ועל הכהנים בפני עצמן ועל שאר התפלה. תנו רבנן שאר התפלה תחנה רנה ובקשה שעמד ישר' צריכין להושיע וחותם בשומע תפלה. ופֶשֶׁט וירד וטבל וסָפַג. 161. קְדוּשַׁת בְּגָדֵי זֶה לְבֶשׂ ויקדש עוד ידיו ורגליו. 162. קֹדֶשׁ וְעֵשָׂה שְׁעִיר הַמוֹסֵף וְהַבְּלִיל אֵלּוּ עִם מוֹסְפֵי יוֹם: הוא ששנינו לאחר שקרא בסדר היום⁵³⁸ קדש הוא⁵³⁹ ורגליו ופֶשֶׁט וירד וטבל ועלה ונסתפג. קֹדֶשׁ יָדָיו

יומא פ"ו, מ"ח.	521
במשנה: שהגיע שעיר למדבר.	522
במשנה: דרכיות. ועיין ש"נ.	523
במשנה: ומניפין בסודרין.	524
יומא פ"ו, מ"א.	525
במשנה: רצה. גירסא זו היתה יפה כאן, והיה משמעו, אם רצה-בבגדי בוך קרא. ובמשנה גופה הייתה יפה גירסת 'רוצה' כגירסת כ"י בש"נ.	526
במשנה: ואם לא.	527
במשנה: ונותנו.	528
במשנה: והסגן נותנו.	529
במשנה: וכהן גדול.	530
במשנה: עומד ומקבל וקורא עומד וקורא. ועיין ש"נ.	531
במשנה: וגולל ספר תורה. ועיין ש"נ.	532
בראש - טעות סופר.	533
במשנה: שקראתי. ועיין ש"נ.	534
במשנה: כתוב כאן. ועיין ש"נ.	535
במשנה נאמר עוד: שמונה ברכות, על התורה... ועל המקדש, וחסר: ועל ירושלים. ועיין ש"נ.	536
יומא ע"א.	537
דברי המפרש.	538
יומא פ"ו, מ"ג. צ"ל: ידיו.	539

72 162
= 72 162
ג' 162

וְהַכְלִיל אֵלֹהִים עִם מוֹסְפֵי יוֹם.
וַיֵּרֶד וְעָלָה וְנִסְתַּפַּג.
וְלִבְשׁ וְקִדְשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו.
וְהוֹצִיא מִשֶּׁם כַּף וּמַחְתַּת פָּז.

קִדְשׁ וְעָשָׂה שְׁעֵיר הַמוֹסֵף
קִדְשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו וּפָשַׁט
(קָרְבָנוֹ לִפְנֵי בְגָדֵי לְבָן)
רֵץ כְּאִישׁ מִהֵר לְבִין הַבָּדִים

165

ורגליו ופשוט⁵⁴⁰ וירד ומבל ועלה⁵⁴¹ ונסתפג⁵⁴² והביאו⁵⁴³ לו בגדי בגדי⁵⁴⁴ הקדש⁵⁴⁵ בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ויצא ועשה את אילו ואת איל העם ושבע ככשים⁵⁴⁶. 165. רין כאיש מהיר לבין הבדים והוציא משם כף ומחתת פז: הוא ששנינו⁵⁴⁷ קדש ידיו ורגליו נכנס להוציא כף ומחתת⁵⁴⁸. תנו רבנן⁵⁴⁹ ובא אהרן אל אהל מועד⁵⁵⁰ למה הוא בא כדי להוציא את הכף ואת המח' שכל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מזה פסוק⁵⁵¹ מאי טעמא אמ' רב חסדא גמירי ר' ו' ועשרה קדושין וחמש טבילות טובל כהן גדול ומקדש בו⁵⁵². ואי כסידרן לא משכחת לה אלא שלש טבילות וששה קדושין שהרי⁵⁵³ ובא אהרן אל אהל מועד כח' עם עבודת אהל מועד⁵⁵⁴ היום. עם עבודת קטרת של יום הכפורים, עם עבודת פר ושעיר של יום הכפורים שנעשית בבת אחת ועם אותן שני עבודת פר ושעיר של יום הכפורים כת' ובא אהרן אל אהל מועד⁵⁵⁵ ואמרי למה הוא בא להוציא את הכף ואת המחתה ואם באותו פעם שעובד עבודת היום נכנס להוציא כף ומחתה לא משתכחת לה לא משתכחת להו⁵⁵⁶. אלא שלש טבילות וששה קדושין כיצד תמיד של שחר בבגדי זהב, עבודת היום דהיינו קטרת של יום ופר ושעיר של יום הכפורים והקטר חלבים והוצאת כלי⁵⁵⁷ כף ומחתה בבגדי לבן דהרי עבודת היו' כתיבא דכת' בזאת יבא אהרן אל הקדש⁵⁵⁸. וכת' כתנת בר וגו'⁵⁵⁹. ומאת עבודת⁵⁶⁰ בני ישר' וגו'. והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו⁵⁶¹. וכת' ושחט את שעיר החטאת אשר לעם⁵⁶². וכת' וכפר את⁵⁶³ הקדש מטומאות בני ישראל וגו' וכת' וכל אדם לא יהיה באהל מועד⁵⁶⁴. וכת' ויצא

- במשנה: פשט ולאחריו נקודה. לפי העניין עלי' זה גירסת 'ופשט' טובה יותר. ועיין ש"נ. 540
במשנה: עלה. 541
נכפל בטעות. 542
במשנה: הביאו. ועיין ש"נ. 543
במשנה: ליתא מלת 'הקדש'. 544
במשנה: ואת שבעת ככשים תמימים בני שנה. 545
יומא פ"ז, מ"ג. 546
במשנה: את הכף ואת המחתה. 547
יומא לב ע"א. 548
ויקרא טז, כג. 549
בגמרא: מפסוק זה. 550
גרש על ר' לסימן מחיקה. 551
בגמרא: חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום. 552
מכאן ואילך דברי המפרש. 553
המלים 'אהל מועד' – טעות סופר. 554
נכפל בטעות. 555
מלת 'כל' – טעות סופר. 556
ויקרא טז, ג. 557
שם, שם, ד. 558
צ"ל: עדת, שם, שם, ה, וכאן טעות סופר. 559
שם, שם, ז. 560
שם, שם, טו. 561
צ"ל: על, שם, שם, טז. 562
שם, שם, יז. 563

רָגְלָיו וַיָּדִיו קֹדֶשׁ בְּדוֹבְרוֹ
 רָחַץ וּסְפָג וְעָטָה כְּלֵי פֹז
 רִיצוּי תְּמִיד הִגִּישׁ בֵּין הָעֶרְב'
 שֹׁמֵר בְּעֶרְב׳ דְּלִיק' נְרוֹת
 שָׁב שָׂאת כְּפִים לְבָרֵךְ אֶת הָעָם
 וּפָשַׁט כְּלֵי בֶד וַהֲנִיחָם נָצַח.
 וַיִּקְדֹּשׁ עוֹד יָדָיו וַיִּרְגְּלֵיו.
 וַהֲקִטִּיר קְטֹרֶת בֵּין נְתָחִים לְנֶסֶךְ.
 כִּי מִצּוֹתָהּ מֵעֶרֶב וְעַד בֹּקֶר.
 קֹדֶשׁ יָדָיו וַיִּרְגְּלֵיו וּפָשַׁט.

170

אל המזב' אשר לפני יי'.⁵⁶⁴ וכת' והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים.⁵⁶⁵ וכת' וכלה מכפר הקדש)⁵⁶⁶ וכת' ונשא השעיר עליו את כל עונותם אל ארץ גזרה⁵⁶⁷ וכת' ובא אהרן אל אהל מוע'⁵⁶⁸ להוציא כף ומחתה. ואחרי' כן ופשט את בגדי הכר אשר לבש בבואו.⁵⁶⁸ וכת' ורחץ את בשרו במים קד'⁵⁶⁹ במקום קדוש ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עולתו ואת שלמיו⁵⁷⁰ ואת עולם העם.⁵⁷¹ זהו אילו ואיל העם ואת חלב החטאת יקטיר המזבח⁵⁷² ואחר כך תמיד של בין הערבי' ואם מקרא זה ובא אהרן כמו שכת' בפרשה שהוא כת' עם עבודת היום⁵⁷³ לא תמצא שם אלא שלש טבילות וששה קדושים. כיצד תמיד של בין⁵⁷⁴ שחר בבגדי זהב ועבודת יום והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן ואילו ואיל העם ותמיד של בין הערבים בבגדי זהב הרי שלש טבילו' וששה קדושים. אלא שכ' ובא אהרן שהוא הוצאת⁵⁷⁵ ומחתה בחר אילו ואיל העם בבגדי זהב כף ומחתה בבגדי לבן. תמיד שלבין הערבים בבגדי זהב. 166. רגליו וידיו קדש בדוברים: כמנהגו כמו וענו כבשים כדברים, ופשט כלי ביד והניחם נצח: הה"ד והניחם שם⁵⁷⁷ שלא ישתמש בהם ביום הכפורים אחר.⁵⁷⁸ 167. רחץ וספג וטעה כלי פז ויקדש עוד ידיו ורגליו. 168. ריצוי תמיד הגיש בין הערבי' והקטיר קטורת בין נתחים לנסך. 169. שמר בערב דליק' נרות כי מצוותה מערב ועד בקר: זהו ששנינו⁵⁷⁹ קדש ידיו ורגליו. נכנס והקטיר קטרת, ופשט ידו וטבל ועלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו. נכנס והקטיר קטרת של בין הערבים והידלק⁵⁸¹ את הנר'. 170. שב שאת כפים לברך את העם. קדש ידיו ורגליו ופשט: והיינו דאמ' בפרק אמ' להם הממונה.⁵⁸² בשלמא לר' מאיר היינו דמשכחת לה עשרה קדושים אלא לרבנ' תשעה הוו. אמרי לך רבנן קדש בתרא פשיט בגדי קד' ולבש

564 שם, שם, יח.

565 שם, שם, יט.

566 שם, שם, כ. בכת"י מחוק והוספתי על-פי הכתוב.

567 שם, שם, כב.

568 שם, שם, כג.

569 גרש על 'קד' לסימן מחיקה.

570 המלים 'ואת שלמיו' – טעות סופר.

571 שם, שם, כד.

572 שם, שם, כה.

573 כלומר, שהוצאת הכף והמחתה נעשית יחד עם עבודת היום.

574 מלת 'בין' – טעות סופר.

575 חסרה מלת 'כף'.

576 ישעיה ה', יז, וכן פירשו רש"י ורד"ק. במקום 'ענו' צ"ל 'ורעו'.

577 ויקרא טז, כג.

578 יומא יב ע"ב: דתניא והניחם שם... רבי דוסא אומר שלא ישתמש בהן יוה"כ אחר.

579 יומא פ"ז מ"ד, והנוסח של המפרש משובש.

580 המלים 'ונכנס להקטיר קטורת' – מיותרות.

581 במשנה: ולהטיב את הנרות.

582 יומא לא ע"א, והמפרש מסביר את דברי הפייטן 'קדש ידיו ורגליו ופשט' קידושא בתרא כשהוא גומר את

עבודת כל היום ופושט בגדי קדוש ולבוש בגדי חול.

וְשָׂרִים יִלְוֶהוּ בְּהָדָר לְנוֹיָהוּ.	שָׂאֲרוּ יִכְסֶּה בְּבִגְדֵי עֲצָמוֹ
תִּרְנֶן עֲדָה בְּשִׂמְחָה וּבִטְוֵב לֵב	שְׁלוֹם בְּצֵאתוֹ בְּלִי הַקֶּרֶה פֶּסוּל
נִרְצוּ עֲזוּנוֹת בַּת הַשּׁוֹבְבָה	תַּחֲלָה יִבְשֶׁר שְׁלִיחַ הַשְּׁעִיר
בְּמָה נֹדַע כִּי כּוֹפֵר פֶּשַׁע	תֵּן לָנוּ מוֹפֶת שׁוֹלְחֵיו יֹאמְרוּ
וְשְׁעִיר הַלֵּכְתִּי נִידָחָה וּמָת.	תֹּאֲרִית הַלְשׁוֹן הַשְּׁנִי הַלְבִּינָה
שִׂמְחָה יִשְׁיֶגֶ, שְׁשׁוֹן יִמְצָאוּ.	תַּפְאֶרֶת יַעֲטוּ הוֹד וְהָדָר יִלְבְּשׁוּ

175

בגדי חול עביר להו התם. 171. שארו יכסה בבגדי עצמו, ושרים ילווהו בהדר לנויהו. 172. שלום בצאתו בלי הקרה פסול. תרנן עדה בשמחה ובטוב לב: הוא ששנינו⁵⁸³ הוא⁵⁸⁴ בגדי עצמו ומלוין אותו עד לביתו ויום טוב היה עושה לאהביו שיצא בשלום. 173. תחלה יבשר, שליח השעיר, נרצו עזנות בת השובבה: את⁵⁸⁵ משלח מצאו לכהן גדול, א"ל אישי כהן גדול עשינו שליחותיך מצאו בביתו א"ל מחיה המתים. א"ל עשינו שליחותיך.⁵⁸⁶ 174. תן לנו מופת שולחיו יאמרו במה נודע כי כופר פשע. 175. תאריית הלשון השני הלבנה, ושעיר הולכתי נידחה ומת. 176. תפארת יעטו הוד והדר ילבשו שמחה ישיגו, ששון ימצאו: תנו רבנן⁵⁸⁷ בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתחו של⁵⁸⁸ אולם מבחוץ. הלבנה היו שמחים, לא הלבנה⁵⁸⁹ היו שלוחין⁵⁹⁰ עצבין. התקינו שהיו קושרין אותו על פתחו של⁵⁸⁸ אולם מבפנים ועדין היו מציצין ורואי' הלבין היו שמחים לא הלבין היו עצבין. התקינו שהיו⁵⁹¹ קושרין אותו חציה⁵⁹² בסלע וחציה⁵⁹² בין קרניו. חזק.

- 583 יומא פ"ז, מ"ד.
584 במשנה: הביאו לו. ועיין ש"נ.
585 יומא עא ע"א.
586 בגמרא: מחיה חיים עשינו שליחותו.
587 יומא סז ע"א.
588 בגמרא: על פתח.
589 בגמרא: הלבין.
590 בגמרא: היו עצבין ומתביישין.
591 בגמרא: שיהיו.
592 בגמרא: חציו.